

ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΩΣ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΤΗΣ ΜΑΡΤΥΡΙΚΗΣ ΚΑΤΑΘΕΣΗΣ ΣΤΗΝ ΠΟΙΝΙΚΗ ΔΙΚΗ

Υπό ΧΡΙΣΤΟΥ Χ. ΜΥΛΩΝΟΠΟΥΛΟΥ
Επικούρου Καθηγητή Παν/μίου Αθηνών

1. Εισαγωγή

1.1. Όπως είναι γνωστό, αντικείμενο της απόδειξης στην ποινική δίκη δεν είναι μόνο τα πραγματικά περιστατικά που πληρούν την ειδική υπόσταση ενός ή περισσότερων εγκλημάτων αλλά όλα τα σημαντικά για την έκδοση της απόφασης γεγονότα, δηλ. εκείνα που συναρτώνται με την υπό κρίση συμπεριφορά και είναι πρόσφορα να την εμφανίσουν ως αξιόποινη ή όχι⁽¹⁾. Κατά συνέπεια αντικείμενο της απόδειξης δεν είναι μόνο το λεγόμενο «κύριο» γεγονός (factum probandum) δηλ. η υπό δικονομική έννοια πράξη όπως περιγράφεται στο κλητήριο θέσπισμα ή στο παραπεμπτικό βούλευμα αλλά και κάθε γεγονός από το οποίο μπορεί να συναχθεί είτε η ύπαρξη του κυρίου («ενδειξεις»)⁽²⁾ είτε κάποιος λόγος που αποκλείει την επιβολή ποινής (π.χ. περιστάσεις που θεμελιώνουν λόγο άρσης του αδικού) καθώς και τα λεγόμενα «βοηθητικά» γεγονότα (Hilfstatsachen) βάσει των οποίων κρίνεται η αποδεικτική δύναμη των αποδεικτικών μέσων (όπως π.χ. η αξιοπιστία του μάρτυρα)⁽³⁾. Η απόδειξη όμως περιλαμβάνει επιπλέον γεγονότα αναφερόμενα στο παραδεκτό της (π.χ. θάνατος μάρτυρα προκειμένου να αναγνωρισθεί η κατάθεσή του - πρβλ. α. 365 ΚΠΔ)⁽⁴⁾, γεγονότα με διπλή, ουσιαστική και δικονομική σημασία, όπως π.χ. η συγγένεια του μάρτυρα με τον κατηγορούμενο ενόψει των άρθρ. 222 ΚΠΔ και 376 ΠΚ (doppelrelevante Tatsachen)⁽⁵⁾, γεγονότα αξιολογικά από δικονομικής μόνο πλευράς (π.χ. ηλικία του

* Πυρήνας της μελέτης αυτής υπήρξε εισήγηση που έγινε στις 16-12-1988 στο ΙΔΜΕ.

(1) Peters, Strafprozess, 4η έκδ. 1984, σελ. 292, πρβλ. § 244 εδ. 2 γερμ. ΚΠΔ ("entscheidungserhebliche Tatsachen"), Hruschka, Über Schwierigkeiten mit dem Beweis des Vorsatzes, σε: Festschrift fuer Kleinknecht, 1985, σελ. 191, Kleinknecht-Meyer StPO, 37η έκδ. 1985, παρ. 244 ρ. 3, Κατσαντώνη, Η ψευδορκία μάρτυρος ως παράβασις «καθήκοντος αληθείας» ΠΧ ΚΔ/251, πρβλ. Α. Κωνσταντινίδη, Οι εκτιμητικές κρίσεις των μαρτύρων, ΠΧ ΛΕ/849 ο οποίος όμως μιλάει για «στοιχεία».

(2) Cross, Evidence, London 1958, σελ. 4, Peters (σημ. 1) 293, Roxin, Strafverfahrensrecht, 20η έκδ. 1985, 138 επ.

(3) Roxin (σημ. 2) 139, Peters (σημ. 1) 293.

(4) Πρβλ. Cross (σημ. 2) 5.

(5) Πρβλ. Loewe-Rosenberg-Gollwitzer, Die Strafprozessordnung und das Gerichtsverfahrensgesetz, 23η έκδ. 1976, παρ. 244 αρ. 3, Kleinknecht-Meyer (σημ. 1) § 244 αρ. 8.

μάρτυρα), καθώς και γεγονότα που έχουν σημασία για τη δικαστική επιμέτρηση της ποινής ή την επιβολή μέτρων ασφαλείας (π.χ. γεγονότα που συνθέτουν την προσωπικότητα⁽⁶⁾ του κατηγορούμενου, ανόρθωση ζημιών μετά την πράξη κ.λπ.)⁽⁷⁾.

1.2. Αντίστοιχα, όπως συνάγεται και από το άρθρ. 223 παρ. 1 ΚΠΔ, αντικείμενο της μαρτυρικής κατάθεσης μπορούν να είναι όλα τα γεγονότα που αποτελούν αντικείμενο της απόδειξης (ο μάρτυρας π.χ. μπορεί να ερωτηθεί σχετικά με το χρόνο γνώσης της πράξης) αλλά και μόνο γεγονότα. Κατά συνέπεια αντικείμενο μαρτυρίας μπορεί να είναι μόνον ό,τι μπορεί να εκτιμηθεί ως αληθές ή ψευδές⁽⁸⁾ δηλ. μόνον ό,τι μπορεί να είναι αντικείμενο ψευδορκίας⁽⁹⁾. Ο μάρτυρας, εφόσον ερωτάται για γεγονότα είναι αναντικατάστατος: η κατάθεσή του αφορά σε συμβάντα που έχουν ατομικότητα στο χώρο και το χρόνο⁽¹⁰⁾. Έτσι αντικείμενο εμάρτυρης απόδειξης δεν μπορούν να είναι νομικά ζητήματα, εμπειρικές προτάσεις, γενικές εντυπώσεις, συμπεράσματα, γνώμες, υποθέσεις, εικασίες, συλλογισμοί και αξιολογικές κρίσεις⁽¹¹⁾, παρά μόνο γεγονότα που υπέπεσαν στην αντίληψη του μάρτυρα, ή τα λεγόμενα «αρνητικά» γεγονότα, όπως π.χ. ότι δε συνέβη κάτι.

1.3. Από τα παραπάνω συνάγεται ότι η συμβολή του μάρτυρα στην ανακάλυψη της αλήθειας είναι σαφώς διαχωρισμένη από τη δραστηριότητα του δικαστή. Ο μάρτυρας καταθέτει τα γεγονότα, ο δε δικαστής χρησιμοποιεί, στη συνέχεια, την κατάθεση αυτή προκειμένου να σχηματίσει δικανική πεποίθηση. Κύριο χαρακτηριστικό της βεβαίωσης των πραγματικών γεγονότων σε περίπτωση εμάρτυρης απόδειξης είναι ότι η δικανική πεποίθηση σχηματίζεται όχι με άμεση παρατήρηση αλλά έμμεσα, με συναγωγή συμπερασμάτων⁽¹²⁾. Έτσι η εμάρτυρη απόδειξη δε μπορεί να θεωρηθεί άμεση, αφού διεξάγεται μέσω ενδείξεων (Indizienbeweis)⁽¹³⁾ δεδομένου ότι η διαπίστωση των ζητούμενων περιστατικών δε θεμελιώνεται σε άμεση παρατήρηση

(6) Peters (σημ. 1) 294, Κατσαντώνης (σημ. 1) 247.

(7) Ειδικά ως προς το έθιμο, το αλλοδαπό δίκαιο και τους αμφίβολης ισχύος εμπειρικούς κανονες υπάρχει εξαίρεση (πρβλ. Klein knecht - Meyer (σημ. 1) § 244 αρ. 3).

(8) Πρβλ. άρθρ. 218 επ. ΚΠΔ και Chisholm, Handbuch wissenschaftstheoretischer Begriffe, τ. 3, λήμμα "Tatsache", που επισημαίνει ότι η λέξη «γεγονός» είναι σύστοιχη της λέξης «αληθής».

(9) Πρβλ. ΑΠ 883/86 ΠΧ ΛΣΤ/806, ΑΠ 157/87 ΠΧ ΛΖ/389, ΑΠ 1686/88 (αδημ.): «Για τη θεμελίωση του εγκλήματος της ψευδορκίας μάρτυρος απαιτείται... ο όρκος να αναφέρεται σε ψευδή πραγματικά γεγονότα... και όχι σε κρίσεις, πεποιθήσεις ή γνώμες, εκτός αν αυτές είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένες με τα ψευδή γεγονότα...».

(10) Για το θέμα βλ. ιδιαίτερα Ανδρουλάκη, «Κατατιθέμενα γεγονότα» και «προσωπικά κρίσεις» κατ' άρθρον 223 § 1 ΚΠΔ, Ποινικά Μελέται σελ. 357, Peters (σημ. 1) 343, πρβλ. ΑΠ 732/84 ΠΧ ΛΕ/34, Stefani - Levasseur - Bouloc, Procédure Pénale, 12η έκδ. 1984, αρ. 529, 679.

(11) Löwe - Rosenberg - Meyer (σημ. 5) αρ. 3 προ § 48 με περαιτέρω παραπομπές.

(12) Τούτο είναι τόσο επισφαλές όσο και αναγκαίο. Ακομη και απλοί ισχυρισμοί, όπως «ο Α είναι πατέρας του Β» δεν μπορούν να βεβαιωθούν με άμεση παρατήρηση: Koch - Rübmann, Juristische Begründungslehre, 1982, 274.

(13) Βλ. σχετικά Vest, Vorsatznachweis unf materielles Strafrecht, Bonn 1986 σελ. 31, Engisch, Logische Studien zur Gesetzesanwendung, 3η έκδ. 1963 σελ. 66, Bender - Röder - Nack, Tatsachenfeststellung vor Gericht, τ. 1, 1981, σελ. 173, Freund, Normative Probleme der Tatsachenfeststellung, Heidelberg 1987, σελ. 3 επ.

του δικαστή. Η ίδια η μαρτυρική κατάθεση δεν είναι παρά μία ένδειξη ότι ο μάρτυρας πράγματι αποδίδει τις εντυπώσεις που υπέπεσαν στην αντίληψή του, η δε διάγνωση του πραγματικού γεγονότος μπορεί να γίνει μόνο με συναγωγή συμπεράσματος από την ένδειξη αυτή⁽¹⁴⁾.

Για τη διαπίστωση των πραγματικών περιστατικών ο δικαστής προβαίνει σε μια αναδρομική διάγνωση (retrodictio)⁽¹⁵⁾ η οποία επιτυγχάνεται μ' έναν παραγωγικό εμπειρικό συλλογισμό που περιέχει:

α) μια οντολογική βάση της κρίσης (αποδεικτικό υλικό) και

β) εμπειρικές προτάσεις γενικού χαρακτήρα που επιτρέπουν τη συναγωγή συμπεράσματος για το αν ορισμένα γεγονότα υπάρχουν ή υπήρξαν⁽¹⁶⁾.

Πιο συγκεκριμένα: ο δικαστής, ξεκινώντας από παραδοχές (ισχυρισμούς γεγονότων) την ορθότητα των οποίων μπορεί να διαγνώσει άμεσα, με δική του παρατήρηση, (όπως π.χ. ότι το α έχει την ιδιότητα F (Fa)) και από τη γενική εμπειρική πρόταση πως ό,τι έχει την ιδιότητα F έχει και τη G, συμπεραίνει ότι και ως προς το συγκεκριμένο αντικείμενο ισχύει το ίδιο: εφόσον δηλ. τούτο έχει τη μία ιδιότητα (F) θα πρέπει να έχει και την άλλη (G). Έτσι καταλήγει ότι το α έχει πράγματι την ιδιότητα G⁽¹⁷⁾. Συμβολικά:

Fa	ένδειξη
$\Lambda^* (F^* \rightarrow G^*)$	γενική υποθετική πρόταση
$Fa \rightarrow Ga$	ειδική υποθετική πρόταση
Ga	συμπέρασμα

Οι εμπειρικές προτάσεις που θέτει ως βάση ο δικαστής πρέπει βέβαια να εκφράζουν επαρκώς εξασφαλισμένες γνώσεις, δηλ. να επαληθεύονται από τις εμπειρικές επιστήμες, τους φυσικούς νόμους και την κοινή πείρα. Τούτο συμβαίνει όταν είναι προτάσεις διυποκειμενικά κατανοητές, των οποίων δηλ. η ορθότητα είναι προφανής για κάθε λογικό άνθρωπο⁽¹⁸⁾. Αυτό όμως δε σημαίνει και ότι οι εμπειρικές προτάσεις περιλαμβάνουν πάντοτε ισχυρισμούς με απόλυτη ισχύ: Πέρα από τις αναγκαίες (ντετερμινιστικές) προτάσεις της εμπειρίας υπάρχουν και οι στατιστικές ή πιθα-

(14) Πρβλ. αντί άλλων Freund (σημ. 13) 4.

(15) Βλ. ιδίως Koch-Rüβmann (σημ. 12) 277 επ. Ο δικαστής, κατά τη διάγνωση των πραγματικών περιστατικών που πληρούν την αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος (για την υποκειμενική βλ. παρακάτω υπό β) πρέπει να διερευνήσει μια παρελθούσα πραγματικότητα αφού το ατομικό συμβάν που καλείται να διαπιστώσει χαρακτηρίζεται από μοναδικότητα και δεν είναι στοιχείο μιας τάξης που περιλαμβάνει απεριόριστο αριθμό επαναλήψεων, όπως λ.χ. ένα πείραμα. Έτσι η δραστηριότητά του προσομοιάζει προς εκείνη του ιστορικού Βλ. σχετικά Engisch, Einführung in das Juristische Denken, σ. 50 επ., Rüdiger, Theorie des gerichtlichen Erkenntnisverfahrens 1973 σ. 240 επ., 251, Μητσόπουλος, Ιστορική και δικανική γνώσις, ΝοΒ 36 (1988) σ. 273 επ.

(16) Πρβλ. Freund, (σημ. 13) 13 επ.

(17) Koch-Rüβmann (σημ. 12) 277, 279.

(18) Freund (σημ. 13) 14 επ. πρβλ. Stein Das private Wissen des Richters, Leipzig 1893 (ανατ. Aalen 1969) σελ. 21 επ.

νολογικές (εμπειρικές) προτάσεις (probabilistische Erfahrungssätze) που εκφράζουν το ότι μια σχέση μεταξύ δυο στοιχείων ισχύει μόνο για ένα μέρος των περιπτώσεων (ότι δηλ. η πιθανότητα του a να είναι G υπό τον όρο F είναι r)⁽¹⁹⁾. Τούτο έχει ιδιαίτερη σημασία προκειμένου για τις λεγόμενες έννοιες πρόγνωσης (Prognosebegriffe) όπως ο κίνδυνος. Στην περίπτωση αυτή η απόφαση του δικαστή για τη συνδρομή π.χ. του κινδύνου δε μπορεί να στηριχθεί μόνο στα πραγματικά περιστατικά που διαπιστώθηκαν αλλά προσαπαιτείται η προσφυγή στην εμπειρική γνώση που επιτρέπει τη συναγωγή συμπερασμάτων για μελλοντικές, μη παρατηρήσιμες, καταστάσεις.

1.4. Από τα παραπάνω καθίσταται προφανές, ότι ενώ έργο του δικαστή είναι η διατύπωση ολόκληρων των συλλογισμών αυτών, υποχρέωση του μάρτυρα είναι να καταθέσει για τα γεγονότα που αποτελούν τη βάση τους (ότι π.χ. το a είχε την ιδιότητα F).

Τούτο ωστόσο δεν είναι απόλυτο. Έτσι, όταν απαιτούνται ειδικές γνώσεις, έργο του μάρτυρα είναι η διατύπωση ολόκληρου του παραπάνω συλλογισμού (μάρτυρας - πραγματογνώμων). Είναι εξάλλου δυνατό ο μάρτυρας να συμβάλει και στη διατύπωση της γενικής υποθετικής εμπειρικής πρότασης, καταθέτοντας τις γνώσεις του για γεγονότα που ο Peters ονομάζει «γεγονότα κρίσης» (Urteilsstatsachen)⁽²⁰⁾. Πρόκειται για γεγονότα που ο δικαστής θέτει ως βάση για την εξεύρεση και διατύπωση των εμπειρικών προτάσεων του παραπάνω συλλογισμού και την ορθή εκτίμηση των διαπιστωμένων πραγματικών γεγονότων.

1.5. Έτσι έχει διαμορφωθεί ο κανόνας που αναγνωρίζει όχι μόνον η ελληνική νομοθεσία αλλά και πολλές άλλες, ότι ο μάρτυρας καταθέτει μόνο για γεγονότα και όχι για τα συμπεράσματα που συνάγει από αυτά, αφού τούτο είναι ακριβώς έργο του δικαστή⁽²¹⁾. Στην καθιέρωση αυτού του κανόνα έχει φυσικά συμβάλει και ο δικαιολογημένος φόβος επηρεασμού του δικαστηρίου από μάρτυρες αυξημένου κύρους⁽²²⁾.

2. Η ανάγκη εκτιμητικών κρίσεων στην εμάρτυρη απόδειξη.

2.1. Από την άλλη πλευρά, ωστόσο, δεν μπορεί ν' αγνοηθεί το γεγονός, ότι στις περισσότερες, ακόμη και στις πιο απλές καταθέσεις γεγονότων, κάποια κριτική - εκτιμητική δραστηριότητα είναι αναπόφευκτη⁽²³⁾. Πράγματι, πώς μπορούμε να εκφρά-

(19) Koch-Rüßmann (σημ. 12) 287, πρβλ. Hürxthal KK § 261 αρ. 48, Freund (σημ. 13) 17. Έτσι ο συλλογισμός, ότι η πιθανότητα p του υπότροπου F να τελέσει νέο έγκλημα (G) είναι 90% (r) διατυπώνεται συμβολικά ως εξής:

$$p(G, F) = 0,9$$

Fa

Γα με πιθανότητα 0,9

(20) Peters (σημ. 1) 293

(21) Η αρχή, ότι a witness must state facts, not opinions, είχε διαμορφωθεί στο αγγλικό δίκαιο ήδη το 19ο αιώνα (Cross (σημ. 3) 327).

(22) Πρβλ. Cross (σημ. 3) 329, Ανδρουλάκη (σημ. 10) 349.

(23) L - R - Meyer (σημ. 5) αρ. 5 προ § 48, RGJW 1984/109, 1930/760.

σουμε και να μεταδώσουμε γλωσσικά, αναπαράγοντας απλώς γεγονότα, ότι π.χ. ο Α ήταν «θυμωμένος», ότι ο τόνος της φωνής του Β ήταν «περιφρονητικός», ή ότι ο δικηγόρος Γ αποχώρησε από το δικαστήριο «επιδεικτικά»; Όταν λέμε ότι ο Δ ήταν «οργισμένος» ή «απειλητικός» δεν διατυπώνουμε παρά μια γνώμη, ένα συμπέρασμα που συνάγουμε από πληθώρα εξωτερικών περιστατικών (τόνο φωνής, ερυθρή προσώπου, έκφραση, κινήσεις, λόγους)⁽²⁴⁾. Ομοίως, όταν λέμε ότι δύο αντικείμενα είναι όμοια, δεν διατυπώνουμε παρά ένα συμπέρασμα που συνήχθη από πολλές επιμέρους παρατηρήσεις. Γιαυτό και πολλές έννομες τάξεις αναγνωρίζουν ότι περιεχόμενο της μαρτυρικής κατάθεσης - και της αντίστοιχης υποχρέωσης του μάρτυρα - μπορούν ν' αποτελέσουν και συλλογισμοί, γνώμες, κρίσεις, και εκτιμήσεις εφόσον τούτο είναι αναγκαίο για την ανακοίνωση των γεγονότων. Έτσι π.χ. στη Δ. Γερμανία γίνεται δεκτό ότι αντικείμενο της μαρτυρίας μπορούν ν' αποτελέσουν απλοί, ευχερώς κατανοητοί συλλογισμοί ή εκτιμήσεις, όπως π.χ. ότι ο Α «ήταν μεθυσμένος» αρκεί να βασίζονται σε γενικά αναγνωρισμένα κριτήρια έτσι ώστε να θεωρούνται από το μέσο κοινώνω ως φυσικοί και αυτονόητοι, και να θεμελιώνονται σε κάποιο πυρήνα γεγονότος⁽²⁵⁾ καθώς και απλές νομικές έννοιες, όπως η πώληση, μίσθωση, ιδιοκτησία, συγγένεια⁽²⁶⁾. Στο χώρο των αγγλοσαξωνικών δικαίων ο μάρτυρας μπορεί να εκφέρει γνώμες του, όταν τα γεγονότα δεν μπορούν να ανακοινωθούν στο δικαστήριο κατά περισσότερο πρόσφορο τρόπο⁽²⁷⁾. Στην Ιταλία ισχύει η διάταξη της παρ. 3 του άρθρ. 349 ΚΠΔ⁽²⁸⁾ που απαγορεύει τις προσωπικές εκτιμήσεις εκτός αν αυτές δεν μπορούν να αποχωρισθούν από την κατάθεση για τα γεγονότα. Παρόμοια διάταξη περιέχει και η παρ. 1 του άρθρ. 223 ΚΠΔ, που επιτρέπει προσωπικές κρίσεις μόνον όταν αυτές είναι «αναπόσπαστα συνδεδεμένες» προς τα κατατιθέμενα γεγονότα.

2.2. Το καίριο ερώτημα είναι βεβαίως, πότε μια εκτιμητική κρίση του μάρτυρα είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένη με την κατάθεση για τα γεγονότα. Απ' ό,τι έχει ειπωθεί μέχρι σήμερα, υπάρχει ομοφωνία ως προς ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά. Έτσι επιτρεπτές θεωρούνται οι κρίσεις που «συνοψίζουν και συγκεφαλαιώνουν το σύνολο των εντυπώσεων του μάρτυρα»⁽²⁹⁾ ή κατ' άλλη διατύπωση, αποτελούν «ένα συνοπτικό τρόπο περιληπτικής παρουσίασης μιας αλληλουχίας συλλογισμών θεμελιωμένων στα γεγονότα που έγιναν αντιληπτά»⁽³⁰⁾. Προϋπόθεση του επιτρεπτού είναι

(24) Cross (σημ. 2) 329, Peters (σημ. 1) 342, Manzini-Pisapia, Trattato di diritto processuale penale italiano, τ. 3, σελ. 300.

(25) BGH MDR 79, 807, RGSt 37/371, 56/324, Alsberg, Das Vernehmung - und Fragerecht der Parteien im Strafprozess, G Ar. 63 (1917) 105, L - R - Meyer (σημ. 5) αρ. 5 προ παρ. 48.

(26) Klein knecht - Meyer (σημ. 1) αρ. 4 προ § 48, § 244 αρ. 20, L - R - Gollwitzer (σημ. 5) § 244 αρ. 85, πρβλ. Σπινέλλη, Το έννομον αγαθόν της τιμής και οι αξιόποιοι αυτού προσβολαί, 1976, σελ. 369.

(27) Πρβλ. τις αναφορές του Cross (σημ. 2) 328 επ.

(28) Βλ. σχετικά Ανδρουλάκη, (σημ. 10) 343 σημ. 2, Cordero, Procedura penale, 3η έκδ. 1974, σελ. 280, Latazzi, Esposizione di giurisprudenza sul codice di procedura penale dal 1960, τ. 1, σελ. 947.

(29) Αιτιολ. έκθεση ΚΠΔ, Α. Κωνσταντινίδης (σημ. 1) 855.

(30) Cross (σημ. 2) 327.

όμως ακόμη, ότι τα γεγονότα δε μπορούν γλωσσικά να μεταδοθούν στο δικαστήριο παρά μόνο με τη διατύπωση της εκτίμησης διότι αλλιώς η κατάθεση για το γεγονός θα ήταν ατελής και θα στερούνταν πρακτικής σημασίας⁽³¹⁾. Τούτο συμβαίνει π.χ. όταν τα κατατιθέμενα γεγονότα είναι τόσο φευγαλέα ή περίπλοκα ώστε είναι πρακτικά αδύνατο να κατατεθούν ως γεγονότα ξεχωριστά⁽³²⁾. Στην περίπτωση αυτή «οι εντυπώσεις των αισθήσεων μόνο με τη μορφή μιας εκτίμησης μπορούν να εκφραστούν»⁽³³⁾. Επιτρεπτή όμως θεωρείται η διατύπωση εκτιμητικής κρίσης και όταν πρόκειται για ένα περίπλοκο σύμπλεγμα γεγονότων που μπορούν μεν να περιγραφούν, των οποίων όμως η συνοπτική εκφορά με εκτιμητική κρίση αποτελεί συγκριτικά πολύ πιο πρόσφορο τρόπο μετάδοσης, ή τα οποία μόνο με μια εκτιμητική κρίση μπορούν να διατυπωθούν ως μία «νοηματικά θεμελιωμένη ενότητα» (π.χ. «έντιμος»)⁽³⁴⁾. Αντίθετα, αν τα γεγονότα μπορούν να ανακοινωθούν στο δικαστήριο χωρίς αναφορά σε κρίση ή αν την εκτίμησή τους μπορεί να την κάνει το δικαστήριο, τότε η εκτίμηση του μάρτυρα θεωρείται απαγορευμένη. Έτσι, ενώ είναι επιτρεπτή η συντεταγμένη περιγραφή γεγονότος που συνοψίζει ένα σύνολο εντυπώσεων στη φράση «είδα έναν επιληπτικό», απαγορεύονται συλλογισμοί του τύπου «από την έκφραση του προσώπου του Α συνεπέρανα ότι πριν λίγο είχε διαπράξει φόνο»⁽³⁵⁾.

2.3. Όπως μπορεί ήδη και από τα παραπάνω να συναχθεί, η εισδοχή εκτιμητικών κρίσεων στην εμπάρτυρη απόδειξη ανάγεται και βρίσκει τη δικαιολογία της στην ίδια τη φύση της ποινικής δίκης ως διαδικασίας ανεύρεσης της αλήθειας. Πράγματι, η ποινική δίκη χαρακτηρίζεται από το γεγονός, ότι η μέσω της διαδικασίας προσπάθεια για την ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας υφίσταται δραστικούς περιορισμούς υπό πολλές επόψεις. Σημαντικός παράγων περιορισμού είναι πρώτιστα η αρχή της οικονομίας της δίκης. Οι περιορισμένες παραγωγικές δυνατότητες της δικαιοσύνης, οι τεχνικές δυσχέρειες και ο φόβος, ότι μία ατέρμονη διερεύνηση των πραγματικών περιστατικών θα κατέληγε σε μια περισσότερο έκρυθμη κατάσταση από εκείνη που το έγκλημα προκάλεσε⁽³⁶⁾, θέτουν όρια στην προσπάθεια επίτευξης της δικανικής γνώσης.

Όρια όμως θέτει και η ίδια η φύση της ποινικής δίκης, αφού, όπως είναι γνωστό, το αντικείμενο της διαδικασίας πρέπει να είναι τόσο απλό, ώστε να είναι προσιτό στους παράγοντες της δίκης αλλά και στο μέσο πολίτη, όπως υπαγορεύει και η αρχή

(31) Πρβλ. Maguire, Evidence, Common Sense and Common Law, σ. 24 επ., αναφερόμενο και από Cross (σημ. 2) 328, 330 ιταλ. Cass. 9.12.66 Giust. pen. 1965 III 50'.

(32) Cross (σημ. 2) 329.

(33) Ανδρουλάκης (σημ. 10) 348.

(34) Ανδρουλάκης loc. cit, Peters (σημ. 1) 343.

(35) Cordero (σημ. 28), σελ. 280.

(36) Krauß, Das Prinzip der materiellen Wahrheit im Strafprozeß, σε: Jäger (Hrsg) Kriminologie im Strafprozeß, Zur Bedeutung psychologischer, soziologischer und kriminologischer Erkenntnisse für die Strafrechtspraxis, Frankfurt 1980, σελ. 65 επ., Jäger, Subjektive Verbrechensmerkmale als Gegenstand psychologischer Wahrheitsfindung, σε Jäger (Hrsg) όπως παραπάνω, σελ. 178, Γιαννίδης, Η αιτιολόγηση των αποφάσεων των ποινικών δικαστηρίων, τ. Α' σελ. 82.

της Δημοσιότητας. Τούτο όμως δε σημαίνει παρά ότι η ίδια η ποινική διαδικασία επιβάλλει την προσαρμογή του βαθμού γνώσης των πραγμάτων στο επίπεδο που ο κατηγορούμενος, οι μάρτυρες, ο δικαστής κ.λπ. μπορούν να κατανοήσουν⁽³⁷⁾. Ο νομικός οφείλει να εκκινεί από μια φυσική και κατά το μέτρο τούτο απλοϊκή (παίιν) εικόνα περί κόσμου⁽³⁸⁾. Συνέπεια τούτου όμως είναι, ότι η υπό δικονομική έννοια πράξη δε μπορεί να διερευνάται στις πτυχές και αλληλουχίες της εκείνες, που είναι προσιτές σε αποκλειστικά επιστημονικό επίπεδο, αλλά μόνο σε όσες εκφάνσεις της την εμφανίζουν ως διατάραξη της κοινωνικής ζωής, προσιτής σε όλους. Το γεγονός ότι πρόκειται για πράξη υποκειμένη σε διαδικασία η οποία συνδέεται με τα πρόσωπα που προαναφέρθηκαν αλλά και την αρχή της δημοσιότητας, καθιστά αναγκαία μια απλοποίηση της θεώρησης του αντικειμένου που αντιστρατεύεται σε κάθε επιστημολογικά και ψυχολογικά πλήρη προσέγγιση των γεγονότων⁽³⁹⁾. Ωστε η διάγνωση της υπόθεσης από τον ποινικό δικαστή χωρεί με σοβαρή απώλεια σε πραγματικότητα, με εκούσια «νόθευση» της αντικειμενικής γνώσης και χωρίς αξίωση αντικειμενικής αλήθειας⁽⁴⁰⁾. Για αυτούς, αλλά και για άλλους⁽⁴¹⁾ λόγους, θεωρείται ότι στην ποινική δίκη είναι αναγκαία η περιστολή της πολυπλοκότητας (Reduktion der Komplexität) που η πραγματικότητα ενέχει.

2.4. Οι παραπάνω παρατηρήσεις έχουν για το εδώ συζητούμενο θέμα ιδιαίτερη σημασία, διότι επιτρέπουν τα ακόλουθα συμπεράσματα: Πρώτο, ότι οι περιγραφές και αξιολογήσεις του ποινικού νόμου θα πρέπει να είναι «δεκτικές διαδικασίας». Περίπλοκα φαινόμενα της αξιόποινης πράξης, όπως π.χ. ψυχικά συμβάντα, πρέπει να τα πραγματευόμαστε κατά τρόπο πραγματικά και γλωσσικά κατανοητό⁽⁴²⁾. Και δεύτερο, ότι στην αποδεικτική διαδικασία απαιτείται χρήση της φυσικής, καθημερινής, γλώσσας και όχι της ειδικής νομικής. Η κατάθεση του μάρτυρα, οι αξιώσεις της Πολιτείας από αυτόν αλλά και η μορφή της επικοινωνίας του με τους άλλους παράγοντες της δίκης θα πρέπει να θεωρούνται υπ' αυτή την έποψη. Η αποδοχή, επομένως, εκτιμήσεων και κρίσεων, με τις οποίες αποφεύγεται η εμπλοκή σε επίπονη και στείρα αναζήτηση γεγονότων είναι αναγκαία για τη λειτουργικότητα και την αποδοτικότητα της ποινικής δίκης.

3. «Περιγραφή» και «φυσικά γεγονότα».

3.1. Αλλά και πέρα από τις παραπάνω ανάγκες απλούστευσης, δε μπορεί να παροραθεί, ότι μεταξύ γεγονότων υπό επιστημολογική έννοια και «γεγονότων» νοού-

(37) Krauß (σημ. 36) 73 επ., Jäger (σημ. 36) 178.

(38) Engisch, Vom Weltbild des Juristen, 2η έκδ. 1965, σελ. 12 σημ. 10, 16 επ., 18, 19 σημ. 25, Arthur Kaufmann, Läßt sich die Hauptverhandlung in Strafsachen als rationaler Diskurs auffassen? σε: Jung-Müller / Dietz (Hrsg): Dogmatik und Praxis des Strafverfahrens, Beiträge anlässlich des Colloquiums zum 65. Geburtstag von Gerhard Kielwein, Köln 1989, σελ. 17.

(39) Krauß (σημ. 36) 74.

(40) Krauß (σημ. 36) 65, 75, Jäger (σημ. 36) 176.

(41) Krauß (σημ. 36) 74.

(42) Βλ. σχετικά Jäger (σημ. 36) 176 επ.

μενων ως αντικειμένων της εμπάρτυρης απόδειξης κατά το σκοπό του νομοθέτη υπάρχει ουσιώδης διαφορά. Έτσι, και αν ακόμη ξεκινήσουμε από τον παραδοσιακό ορισμό του γεγονότος, ως αντικειμένου που υπάρχει ή συνέβη και υπόκειται σε αντίληψη, παρατήρηση και διαπίστωση⁽⁴³⁾, υπάρχουν πράγματα που μπορούν ν' αποτελέσουν αντικείμενο απόδειξη μολονότι δεν καλύπτονται από τον πιο πάνω ορισμό. Πράγματι, είναι δύσκολο να πούμε ότι «το δέντρο αυτό», «ο καθηγητής Χ», «ο γερμανικός στρατός» αποτελούν γεγονότα, έστω κι αν υπόκεινται σε περιγραφή και υπάρχουν στον κόσμο⁽⁴⁴⁾. Ομοίως γίνεται αναμφισβήτητα δεκτό ότι αντικείμενο εμπάρτυρης απόδειξης αποτελούν τ' αρνητικά γεγονότα, δηλ. η ανυπαρξία κάποιου γεγονότος⁽⁴⁵⁾ καθώς και οι παραλείψεις, μολονότι και αυτά δεν μπορούν, τουλάχιστον πάντοτε, να χαρακτηρισθούν γεγονότα (π.χ. ότι ο Α «δεν ήταν εκεί» ή «δεν πήγε εκεί», αντίστοιχα). Τόσο, όμως, τα αρνητικά γεγονότα όσο και οι παραλείψεις (ή, τουλάχιστο, μέρος από αυτές) υπόκεινται σε περιγραφή. Έτσι ο μάρτυρας αποδίδει εξίσου την πραγματικότητα όταν λέει ότι είδε τον Α στο σημείο Χ, όπως και όταν λέει ότι δεν τον είδε. Στη δεύτερη αυτή περίπτωση δεν έχουμε βέβαια κατάθεση περί «γεγονότος», δεν παύουμε όμως να έχουμε περιγραφή μιας πραγματικότητας. Ως προς δε τις παραλείψεις αξίζει ν' αναφερθεί, ότι, μολονότι ορισμένοι συγγραφείς θεωρούν αδύνατη την ύπαρξη αρνητικών πράξεων⁽⁴⁶⁾ και άλλοι τις αποδέχονται απεριόριστα⁽⁴⁷⁾, υπάρχουν τουλάχιστον ορισμένες που υπόκεινται πάντως σε περιγραφή δυνάμενες να αναχθούν σε κάποιο *ultimate descriptum* (σωματική κίνηση), όπως οι αντιστάσεις και όσες (αρνητικές πράξεις) μπορούν να ταυτισθούν με θετικές (π.χ. ο Α γυρνά αλλού το κεφάλι του για να μη βλέπει)⁽⁴⁸⁾.

3.2. Συνέπεια των όσων προηγήθηκαν είναι ότι το κεντρικό ερώτημα που μας απασχολεί σ' αυτή την αλληλουχία, πότε δηλ. υπάρχει κατάθεση γεγονότος και πότε όχι, θα πρέπει να παραχωρήσει τη θέση του σ' ένα άλλο: πότε έχουμε περιγραφή της εμπειρικής πραγματικότητας και πότε όχι. Προς την κατεύθυνση αυτή, εξάλλου, έχει ήδη παρατηρηθεί⁽⁴⁹⁾, ότι η «κατάθεση γεγονότος» είναι μία περιγραφή της εμπειρικής πραγματικότητας. Αυτή η αλλαγή αφετηρίας, που χωρεί με γνώμονα τις ανάγκες και τη φύση της αποδεικτικής διαδικασίας στην ποινική δίκη, αναδεικνύει ως κεντρικό τόπο για την πραγμάτευση του προβλήματός μας την έννοια της περιγραφής. Κατά συνέπεια η κατάθεση μόνον τότε δεν είναι άνευ ετέρου επιτρεπτή - αλλά θα πρέπει να ερευνησουμε για «αναπόσπαστα συνδεδεμένες» κρίσεις - αν δεν συνίσταται σε περιγραφή.

(43) Hoffmeister, Wörterbuch Philosophischer Grundbegriffe, 2 έκδ. 1955, λήμμα "Tatsache".

(44) Austin, *Unfair to facts*, σε: *Philosophical Papers*, 3η έκδ. 1979, σελ. 155/156 με αναφορά στο Strawson:

(45) Πρβλ. Δασκαλόπουλο ΠΧ ΙΔ/329.

(46) Ryle, *Negative Actions*, *Hermathena* 81 (1973) 81 επ.

(47) Πρβλ. Myles Brand, *The Language of Not Doing*, *American Philosophical Quarterly* 8 (1971) 45 επ.

(48) Vermazen, *Negative Acts*, σε: Vermazen - Hintikka (ed.): *Essays on Davidson, Actions and Events*, Oxford 1986, σελ. 94 επ., 102 επ.

(49) Ανδρουλάκης (σημ. 10) 346.

Η περιγραφή ορίζεται ως η αναφορά των στοιχείων ορισμένου αντικειμένου⁽⁵⁰⁾. Αποτελεί, σύμφωνα με την ανάλυση του Baier, ρηματική (λεκτική) αναπαραγωγή, υπαρκτών γεγονότων, ιδιοτήτων ή σχέσεων⁽⁵¹⁾. Χαρακτηριστικό της είναι, μεταξύ άλλων, ότι αποσκοπεί να υποκαταστήσει την εικόνα⁽⁵²⁾. Είναι «εικόνα με λέξεις». Έτσι η περιγραφή διαστέλλεται από την αξιολόγηση⁽⁵³⁾ του αντικειμένου αλλά και από τον καταλογισμό ιδιοτήτων.

3.3.1. Η διάκριση περιγραφής (description) και καταλογισμού (ascription) είναι ιδιαίτερα δυσχερής αλλά και αμφίβολη. Σύμφωνα με ορισμένους εκπροσώπους της σχολής της Οξφόρδης⁽⁵⁴⁾, η κύρια λειτουργία των προτάσεων που αναφέρονται σε πράξεις (και αποτελούν το μέγιστο μέρος των μαρτυρικών καταθέσεων) δε συνιστούν απλώς περιγραφή σωματικών κινήσεων αλλά καταλογίζουν ευθύνες και εκφράζουν κατά συνέπεια μία ηθική ή οιονεί ηθική στάση του ομιλούντος απέναντι στην πράξη. Π.χ. «Ο χαρτοπαίκτης Α είχε κρύψει έναν άσσο στο μανίκι του»⁽⁵⁵⁾, «ο Β είπε ψέμματα», «ο Γ έσπασε το τζάμι» κ.λπ. Συνέπεια της θεωρίας αυτής είναι ότι οι καταλογιστικές προτάσεις δεν μπορούν να είναι αληθείς ή ψευδείς (παρά μόνο σωστές ή εσφαλμένες) και η χρήση τους ανήκει σ' ένα τελείως διαφορετικό λογικό πεδίο απ' ό,τι η περιγραφή⁽⁵⁶⁾.

3.3.2. Μολονότι ο ascriptivismus στη γενική αυτή μορφή του έχει αμφισβητηθεί (όταν καταλογίζουμε κάποιον σε μία πράξη, λέγει ο Geach, δίνουμε μια αιτιώδη περιγραφή της)⁽⁵⁷⁾ εν τούτοις ως προς ορισμένες αναφορές τα προβλήματα που έθεσε παραμένουν: Έτσι π.χ. εξακολουθεί να αμφισβητείται αν τα λεγόμενα «εσωτερικά γεγονότα» είναι δεκτικά περιγραφής (βλ. διεξοδικά παρακάτω § 5). Ομοίως με έμφαση υποστηρίζεται ότι για ορισμένες τουλάχιστον κατηγορίες πράξεων δε μπορεί να χρησιμοποιηθεί «περιγραφική» αλλά «καταλογιστική» γλώσσα, δηλ. γλώσσα που δεν περιέχει ψευδείς ή αληθείς προτάσεις. Τέτοιες είναι π.χ. οι προτάσεις που απαντούν στο ερώτημα «ποιος» έκανε το Χ (και όχι «τι» έκανε κάποιος) καθώς και οι προτάσεις που αναφέρονται σε πράξεις απαρτιζόμενες από μια βασική και ένα αποτελεσμα⁽⁵⁸⁾.

3.4. Τα παραπάνω, φυσικά, δεν αρκούν για να συλλάβουμε πλήρως την έννοια της περιγραφής. Η γλωσσική ανακοίνωση ενός γεγονότος δε συνιστά άχρωμη απεικόνι-

(50) Ισχυρή έννοια. Βλ. Toulmin - Baier, Beschreiben σε: Philosophie und normale Sprache, (έκδ. υπό Eike v. Savigny, München 1969, σελ. 192 επ., μετάφρ. Blau).

(51) Baier, Der Standpunkt der Moral, 1974, σελ. 54.

(52) Toulmin - Baier (σημ. 50) 199 επ.

(53) Πρβλ. τις αναπτύξεις των Moore και Ayer σε Toulmin - Baier (σημ. 50) σελ. 212 και 218.

(54) Βλ. κυρίως Hart, The Ascription of Responsibility and Rights, σε: Proceedings of the Aristotelian Society, τ. 44, 1948-49 σελ. 171 επ.

(55) Πρβλ. Feinberg, Handlung und Verantwortung, σε: Meggle (έκδ.), Analytische Handlungstheorie τ. 1, 1985, σελ. 187.

(56) Πρβλ. Geach, Der Askriptivismus, σε: Meggle (σημ. 37) I, 239.

(57) Geach, (σημ. 56) 240, 243.

(58) Feinberg (σημ. 55) 208, 221.

στη αλλά ανα-*παραγωγή* (ανακατασκευή) του, που δε νοείται χωρίς τη *σημασία* που προσδίδει στο μεταδιδόμενο περιεχόμενο ο ομιλών⁽⁵⁹⁾. Τη σχετική προβληματική βαρύνει συνεπώς το ερώτημα: Πόσο «γυμνά» πρέπει να είναι τα κατατιθέμενα «γεγονότα» για να παραμένουμε στα όρια της περιγραφής; Και αντίστροφα: σε ποιο βαθμό επιτρέπεται η νοηματοδότηση των κατατιθέμενων γεγονότων χωρίς να υπερβαίνουμε τα όρια αυτά;

3.4.1. Ας πάρουμε μερικά παραδείγματα αναμφισβήτητης περιγραφής γεγονότων: Ο Α λέει «είδα 22 ανθρώπους σ' ένα χώρο διαστάσεων 30×50 να κλωτσάνε μία μπάλα» (παράδειγμα δανεισμένο από τον Kindhäuser)⁽⁵⁹⁾. Ο Β λέει: «ο Γ ζήτησε από το Δ να του φέρει 20 kg πατάτες» (παράδειγμα δανεισμένο από την Anscombe)⁽⁶⁰⁾. Υπάρχει διαφορά, αν πούμε ότι οι άνθρωποι του πρώτου παραδείγματος έπαιζαν «ποδόσφαιρο» και ότι ο Γ «παράγγειλε» 20 kg πατάτες; Και αν το πούμε, παύουμε, μήπως, να περιγράφουμε;

3.4.2. Πράγματι, ανάμεσα στις πρώτες και τις δεύτερες προτάσεις υπάρχει ουσιαστική διαφορά: Οι πρώτες αναφέρονται σε γεγονότα αποσυνδεδεμένα από τον κοινωνικό τους περίγυρο, με αποτέλεσμα το νόημά τους να είναι εξαιρετικά φτωχό και αβέβαιο. Τα γεγονότα αυτά αποκαλούνται στην αναλυτική φιλοσοφία *φυσικά γεγονότα* (brute facts)⁽⁶¹⁾ γιατί από την απλή αναφορά τους δεν μπορεί να συναχθεί το ακριβές κοινωνικό τους νόημα: Από την πρώτη περιγραφή δε γνωρίζουμε με βεβαιότητα αν πρόκειται για ποδοσφαιρικό αγώνα (αφού δεν ξέρουμε αν οι κινήσεις των παικτών ακολουθούν ορισμένους κανόνες, πράγμα που εμπεριέχεται μόνο στη λέξη «ποδόσφαιρο»). Από τους λόγους του Β δεν ξέρουμε ακόμη αν πρόκειται για «παραγγελία» - μπορεί να πρόκειται για σκηνή από κινηματογραφικό έργο⁽⁶²⁾.

3.4.3. Αντίθετα, οι δεύτερες προτάσεις συνδέουν τα γυμνά, «φυσικά», γεγονότα με ορισμένο κοινωνικό πλαίσιο, το πλαίσιο των θεσμών μας. Το νόημα των προτάσεων αυτών είναι μεστό και ακριβές, αφού μόνες αυτές μεταδίδουν στον ακροατή την «ταυτότητα» του περιγραφόμενου γεγονότος. Όπως βλέπουμε, τα «φυσικά» γεγονότα αποκτούν ολοκληρωμένο νόημα μόνον μέσα στο πλαίσιο των θεσμών μας, δηλ. όταν τα συνδέουμε με ορισμένο κοινωνικό περίγυρο ή, όπως αλλιώς λέγεται, όταν τα επεξεργαζόμαστε⁽⁶³⁾. Τα ανεπεξέργαστα (= ακόμη «φυσικά») γεγονότα, που παραμένουν έξω από κάποιο κοινωνικό πλαίσιο, έχουν νόημα ατελές και αόριστο. Κατά συνέπεια η περιγραφή αποκτά νόημα μόνον όταν αφορά γεγονότα που εξελίσσονται σε ένα κοινωνικό πλαίσιο. Για να υπάρχει περιγραφή πρέπει ο ομιλών (άρα και ο μάρτυρας) να νοηματοδοτήσει τα γεγονότα που μνημονεύει, ή, κατ' άλλη διατύπωση,

(59) Hengesch, Das Dilemma der Glaubwürdigkeitsbeurteilung, ZStW 101 (1989) 619/620, με περαιτέρω παραπομπές.

(60) Kindhäuser, Rohe Tatsachen und normative Tatbestandsmerkmale, Jura 1984, 471, Anscombe, Natürliche Tatsachen, σε: Meggle (σημ. 37) τ. Ι σελ. 163 επ.

(61) Anscombe (σημ. 60) 163, 166.

(62) Anscombe (σημ. 60) 164.

(63) Anscombe (σημ. 60) 164, Kindhäuser (σημ. 59) 467.

η περιγραφή προϋποθέτει, όχι μόνο τη μνεία των φυσικών γεγονότων αλλά και την επεξεργασία τους δηλ. το θεσμό που βρίσκεται «πίσω από αυτά»⁽⁶⁴⁾. Τούτο συμβαίνει π.χ. όταν ο μάρτυρας καταθέτει για εκδηλώσεις προσώπων, στις οποίες η διάκριση μεταξύ πραγματικού και σημαντικού επιπέδου είναι αδύνατη χωρίς πρόσθετες παραδοχές (π.χ. καταθέτει ότι ο Α είπε στο Β: «έρχομαι σε δυο λεφτά»). Στην περίπτωση αυτή το πραγματικό νόημα του γεγονότος, ότι δηλ. ο Α είπε τα παραπάνω λόγια, διαγιγνώσκεται μόνον αν ληφθεί υπόψη και η συζητητική θέση του προσώπου, στο οποίο αφορά η κατάθεση, δηλ. η χρησιμοποίηση του γλωσσικού σημείου στις συγκεκριμένες συνθήκες⁽⁶⁵⁾. Έτσι, το αν η παραπάνω πρόταση συνιστά μian ενθά ρ ρ υ ν σ η ή μian απειλή είναι κάτι που δεν προκύπτει από τη σχέση μεταξύ σημείου και σημαινόμενου αλλά μόνον από τις συγκεκριμένες συνθήκες συζήτησης και τούτο προϋποθέτει ένα συσχετισμό των λέξεων που ειπώθηκαν με τις κοινωνικές παραδοχές, στο οποίο όμως μόνον ο μάρτυρας μπορεί να προβεί (= μόνον αυτός μπορεί να επεξεργασθεί τα γεγονότα) αφού μόνον αυτός και όχι ο δικαστής είχε αντίληψη των επιμέρους (φυσικών) γεγονότων, όπως εκφράσεως, τόνου φωνής, κ.λπ. που επιτρέπουν το συσχετισμό.

Η επεξεργασία, επομένως, των γεγονότων δε σημαίνει υπέρβαση των ορίων της περιγραφής, αλλά ολοκλήρωσή της. Όταν μιλούμε για επεξεργασμένα γεγονότα δεν παύουμε να περιγράφουμε. Περιγραφή είναι όχι μόνον η αναφορά φυσικών γεγονότων αλλά και επεξεργασμένων.

3.4.4. *Μέχρι ποιου, όμως, βαθμού είναι επιτρεπτή για το μάρτυρα η νοηματοδότηση (= «επεξεργασία») των γεγονότων; Μέχρι ποιου βαθμού η επεξεργασία αυτή παραμένει «περιγραφή» ή περιέχει εκτιμήσεις «αναπόσπαστα συνδεδεμένες» με την περιγραφή και από ποιο σημείο εξελίσσεται σε απαγορευμένη αξιολόγηση; Το πρόβλημα υπάρχει δεδομένου ότι ακόμη και ένα «επεξεργασμένο» γεγονός μπορεί να επιδέχεται περαιτέρω νοηματοδότηση και έτσι να είναι φυσικό απέναντι σε άλλο. Όπως π.χ. η μεταφορά στο σπίτι μου ενός σακιού με πατάτες συνιστά, όταν τη θεωρήσουμε στο κοινωνικό της πλαίσιο, «παράδοση», έτσι και η παράδοση, όταν την επεξεργαστούμε περαιτέρω, μπορεί να συνιστά «εκπλήρωση της παροχής». Η «παράδοση» ως προς τη «μεταφορά» είναι επεξεργασμένο γεγονός, ενώ ως προς την «εκπλήρωση της παροχής» φυσικό. Ομοίως μια συμφωνία είναι μεν «επεξεργασμένο» γεγονός ως προς τις λέξεις που την απάρτισαν αλλά παραμένει «φυσικό» ως προς τη «σύμβαση». Κάθε βαθμίδα επεξεργασίας προσθέτει νόημα στα γεγονότα στα οποία αφορά⁽⁶⁶⁾.*

3.5. Ένα απώτατο όριο επιτρεπτής επεξεργασίας έχει ήδη επισημάνει ο Αν-

(64) Anscombe (σημ. 60) 166 επ., πρ βλ. της ίδιας, *The two Kinds of Error in Action*, σε: *The Journal of Philosophy*, σ. 394 επ. Πρβλ. ακόμη: Μητσόπουλου, *Περί του νομικού προσδιορισμού του πραγματικού γεγονότος σε αφιέρωμα εις Χαρ. Φραγκίσταν*, 1968, 285 επ. 303, Μιχελάκη, *Περί του αντικείμενου της δικονομικής αποδείξεως*, 1940, 28 επ.

(65) Πρβλ. Γιαννιδη (σημ. 31) 182/83.

(66) Anscombe (σημ. 60) 166.

δρουλάκης: «Η μαρτυρική κρίσις», γράφει, «οφείλει να παραμένει μία βαθμίδα κάτω της νομικής αξιολογήσεως»⁽⁶⁷⁾. Τούτο όμως ισχύει μόνον στις περιπτώσεις που έχει ήδη κριθεί ότι η μαρτυρική κρίση είναι επιτρεπτή. Το ερώτημα, επομένως, αν υπάρχει κάποιο σαφές όριο επιτρεπτής στο μάρτυρα επεξεργασίας των γεγονότων, παραμένει. Γιαντό και θα πρέπει να θεωρήσουμε εγγύτερα τους τρόπους με τους οποίους λαμβάνουμε θέση απέναντι στους άλλους και στα πράγματα.

4. Η «επεξεργασία» των φυσικών γεγονότων με θεωρητικές και πρακτικές κρίσεις.

4.1. Πράγματι, ο άνθρωπος τοποθετείται απέναντι στους άλλους ανθρώπους και στα πράγματα κατά δύο τρόπους: είτε λέγει πώς είναι τα άλλα αντικείμενα, είτε πώς πρέπει να συμπεριφερθούμε απέναντί τους. Στην πρώτη περίπτωση χρησιμοποιεί τις λεγόμενες θεωρητικές κρίσεις, στη δεύτερη πρακτικές. Πιο συγκεκριμένα:

4.1.1. Με τις θεωρητικές κρίσεις περιγράφουμε ή εξηγούμε τα πράγματα αναφέροντας τις φυσικές τους ιδιότητες. Εκφράζουμε δηλ. τις ιδιότητες που έχουν τα αντικείμενα σαν τέτοια (βάρος, χρώμα, μέγεθος, δομή, τρόπους αντίδρασης κ.λπ.), έστω κι αν για τη διατύπωσή τους μεταχειριζόμαστε ενίοτε ένα συμβατικό κριτήριο (Standard), όπως π.χ. μονάδες βάρους για να πούμε ότι το αντικείμενο Α ζυγίζει 20 kg. Με τις πρακτικές κρίσεις, αντίθετα, εκφράζουμε συμβατικές ιδιότητες των πραγμάτων, δηλ. ιδιότητες που συνάγονται μόνον από την τοποθέτησή μας απέναντι στα πράγματα και οι οποίες οφείλουν την ύπαρξή τους σ' ένα κοινωνικό συμβατικό κανόνα (Standard, Konvention) που θα μπορούσε να 'ναι και διαφορετικός χωρίς το πράγμα να πάψει να είναι το ίδιο. Στην περίπτωση αυτή δεν περιγράφουμε αλλά λέμε τι ισχύει ή τι πρέπει να γίνει (π.χ. αν κάτι είναι καλό ή κακό, δίκαιο ή άδικο κ.λπ.). Έτσι, ενώ η κρίση ότι ένα κομμάτι μέταλλο ζυγίζει 20 kg είναι θεωρητική, η κρίση ότι το ίδιο πράγμα αξίζει 1 εκατομμ. δρχ. είναι πρακτική⁽⁶⁸⁾: Αν μετά ένα μήνα ισχυριστούμε ότι αξίζει 500.000 δρχ. αυτό δεν παύει να είναι το ίδιο, ενώ αν πούμε ότι τώρα ζυγίζει 10 kg μιλάμε πλέον για άλλο πράγμα.

4.1.2. Μεταξύ των θεωρητικών και πρακτικών κρίσεων υπάρχει ουσιώδης διαφορά. Η πρακτική κρίση με την οποία αξιολογείται ένα αντικείμενο δεν εξαντλείται, όπως η θεωρητική, στην απαρίθμηση των ιδιοτήτων του (τούτο υποστηρίζει μόνον η λεγόμενη «νατουραλιστική» θεωρία)⁽⁶⁹⁾ αλλά εμπεριέχει και ένα συμβατικό κανόνα που μας υπαγορεύει ότι στο υπό κρίση αντικείμενο πρέπει ν' αναγνωρίσουμε ορισμένη αξιολογική ιδιότητα. Κατά συνέπεια το plus που ενυπάρχει στην αξιολογική κρίση με την οποία επεξεργαζόμαστε ορισμένο γεγονός δεν συνίσταται σε ένα «είναι» αλλά σε ένα «δέον»⁽⁷⁰⁾. Ενώ π.χ. η πρόταση: «το αυτοκίνητο αυτό είναι κόκκινο με

(67) Ανδρουλάκης (σημ. 10) 352 σημ. 32.

(68) Kindhäuser, Der Vorsatz als Zurechnungskriterium, ZStW 96 (1984) 5, ο ίδιος (σημ. 59) 468, 470 επ., πρβλ. Baier (σημ. 61) 60 για τον οποίο όμως οι θεωρητικές κρίσεις διαφέρουν από την περιγραφή κατά το ότι η εκφορά τους απαιτεί κάποια ιδιαίτερη δεξιότητα (π.χ. εκτίμηση απόστασης, ταχύτητας κ.λπ.).

(69) Edwards, The Language of Moral Discourse, Clencoe 1955.

(70) Kindhäuser (σημ. 59) 473

ανάρτηση στους 4 τροχούς και υδραυλικό τιμόνι» είναι περιγραφική, η πρόταση «το αυτοκίνητο αυτό είναι καλό» εκφράζει, επιπλέον, το γεγονός ότι ο ομιλητής αποδέχεται το συμβατικό κανόνα (Standard) σύμφωνα με τον οποίο, όταν ένα αυτοκίνητο έχει τις παραπάνω ιδιότητες πρέπει να αναγνωρισθεί ως «καλό»⁽⁷¹⁾.

4.1.3. Όταν, αντίθετα, επεξεργαζόμαστε ένα φυσικό γεγονός διατυπώνοντας μια θεωρητική κρίση, εκφράζουμε ένα «είναι», έστω και αν η ερμηνεία του φυσικού γεγονότος γίνεται με τη βοήθεια ενός συμβατικού κανόνα. Διότι στην περίπτωση αυτή ο συμβατικός κανόνας δεν μας λέγει πώς θα πρέπει να αξιολογήσουμε δεδομένα γεγονότα. Αν π.χ. ο προπορευόμενος οδηγός που «έβγαλε» το χέρι του από το παράθυρο «έδειξε» ένα αξιοθέατο ή «έκανε σήμα» ότι θα στρίψει αριστερά⁽⁷²⁾, εξαρτάται από την ερμηνεία (επεξεργασία) του αρχικού φυσικού γεγονότος αναλόγως του συμβατικού κανόνα που θα δεχθούμε. Εντούτοις δεν κρίνουμε αν το γεγονός είναι καλό ή κακό, δίκαιο ή άδικο, αλλά λέμε τι έγινε.

4.2. Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, η επεξεργασία και νοηματοδότηση των φυσικών γεγονότων με τη διατύπωση θεωρητικών κρίσεων περιέχουν ενίοτε μία αναφορά σε κάποιον ερμηνευτικό κανόνα ή κριτήριο. Ο κανόνας αυτός μπορεί να είναι γλωσσικός, μαθηματικός, κοινωνικός, τεχνικός κ.λπ. Έτσι μία κίνηση, (όπως στο παράδειγμα που αναφέραμε) ένας μορφασμός, ένα σύνολο κινήσεων ή ετερόκλιτων δεδομένων μπορεί να έχει τελείως συγκεκριμένο περιεχόμενο, εφόσον τα ερμηνεύσουμε («επεξεργαστούμε») σύμφωνα με ορισμένο κανόνα.

4.3. Στο σημείο αυτό μπορεί να επιχειρήσουμε μία πρώτη οριοθέτηση των περιγραφών από τις αξιολογήσεις: Η επεξεργασία των φυσικών γεγονότων που εκφέρεται με μία πρακτική κρίση συνιστά μια αξιολόγηση και είναι (καταρχή!) απαγορευμένη. Τούτο, βεβαίως, δεν σημαίνει και ότι η επεξεργασία των φυσικών γεγονότων που συνίσταται σε μία θεωρητική κρίση είναι πάντοτε επιτρεπτή.

Στην προσπάθεια προσδιορισμού των επιτρεπτών θεωρητικών κρίσεων εκ μέρους του μάρτυρα, χρήσιμη είναι, νομίζω, η σύγκριση της εκτιμητικής δραστηριότητας ενός μάρτυρα (που λέει π.χ. ότι ο Α μιλούσε «σκαιά» ή η συμπεριφορά του ήταν «κατάφρονητική») με τις καταθέσεις των πραγματογνωμόνων και των μαρτύρων - πραγματογνωμόνων. Ο πραγματογνώμων είναι αντικαταστατός και καταθέτει για φυσικά γεγονότα, η επεξεργασία των οποίων απαιτεί ειδικές γνώσεις. Ο μάρτυρας - πραγματογνώμων διαφέρει μόνο κατά το ότι είναι αναντικατάστατος. Ο μάρτυρας, τέλος, που προβαίνει σε εκτιμητική κρίση είναι αναντικατάστατος ως προς τα γεγονότα που υπέπεσαν στην αντίληψή του ενώ ο συμβατικός κανόνας βάσει του οποίου τα επεξεργάστηκε δεν απαιτεί ιδιαίτερες γνώσεις αλλά είναι γενικός και προσιτός σε όλους. *Έτσι ο μάρτυρας που εκφέρει κρίση για τα γεγονότα (= τα επεξεργάζεται) καταθέτει για το ότι στη συγκεκριμένη ιστορική περίπτωση το υπό κρίση φυσικό γεγονός ήταν από εκείνα, τα οποία νοηματοδοτούμε με ορισμένο συμβατικό κανόνα.*

(71) Kindhäuser (σημ. 59) 473, ο ίδιος (σημ. 68) 5.

(72) Παράδειγμα δανεισμένο από τον Kindhäuser (σημ. 68) 12.

Με άλλα λόγια ο μάρτυρας δεν καταθέτει μόνον για τα γεγονότα (ή δεν καταθέτει καν για αυτά) αλλά και (ή: μόνο) για τη σύμβαση που αρμόζει *in concreto*. Όπως ο πραγματογνώμων (ή ο μάρτυρας - πραγματογνώμων) καταθέτει ποιος είναι ο φυσικός νόμος που ταιριάζει στα γεγονότα, έτσι και ο μάρτυρας που προβαίνει σε κρίσεις καταθέτει *ποια είναι η κοινωνική σύμβαση που ταιριάζει στη συγκεκριμένη περίπτωση*.

4.4. Όταν η κρίση είναι «αναπόσπαστα συνδεδεμένη» με τα γεγονότα, υπάρχει λόγος που την καθιστά επιτρεπτό περιεχόμενο της μαρτυρικής κατάθεσης: ενώ στον πραγματογνώμονα αποβλέπουμε λόγω των ειδικών του γνώσεων, στο μάρτυρα αποβλέπουμε λόγω της μοναδικότητάς του. *Μόνον αυτός είναι σε θέση να μας πει ποιος συμβατικός κανόνας είναι εφαρμοστέος προς επεξεργασία των φυσικών γεγονότων που αντιλήφθηκε*. Η μοναδικότητά του όμως αυτή δεν οφείλεται σε κάποιες ειδικές γνώσεις του (ο κανόνας όπως ειπώθηκε, είναι σε όλους γνωστός) αλλά στο ότι ήρθε σε επαφή με τα συγκεκριμένα γεγονότα, τα οποία το δικαστήριο δεν μπορεί να εκτιμήσει ακριβώς επειδή αυτά δεν μπορούν να ανακοινωθούν παρά μόνο μέσω της εκτίμησης που τα εκφράζει. Στην περίπτωση αυτή ο μάρτυρας δε μπορεί μεν να αναπαραγάγει (= περιγράψει) τα φυσικά γεγονότα. Μπορεί όμως να πει ποια γλωσσική σύμβαση ταιριάζει προς επεξεργασία τους. Γιαυτό και οι άγγλοι ορθά επιτρέπουν την κατάθεση αυθόρμητων όχι όμως και προμελετημένων εκτιμήσεων διότι στη δεύτερη περίπτωση εξυπακούεται απόσταση, νηφαλιότητα και επομένως δυνατότητα άνετης παρατήρησης των γεγονότων, τα οποία, κατά συνέπεια, μπορούν να ανακοινωθούν αυτούσια⁽⁷³⁾. Ορθά, επομένως, επισημαίνει ο Wigmore ότι ο μάρτυρας μπορεί να καταθέσει συλλογισμούς του εκτός αν το δικαστήριο είναι εξίσου σε θέση να τους κάνει⁽⁷⁴⁾.

Ομοίως για λόγους οικονομίας της δίκης θα ήταν απρόσφορο να απαιτείται κατάθεση πολύπλοκων γεγονότων όταν αυτά μπορούν να μεταδοθούν συνοπτικά και με ακρίβεια με μία κρίση που περιέχει κάποιο συμβατικό κανόνα αναμφισβήτητου νοήματος.

4.5. Κατά συνέπεια «*αναποσπώντας συνδεδεμένη*» είναι μία εκτίμηση στην οποία το δικαστήριο δεν μπορεί να προβεί λόγω της *μοναδικότητας της εντύπωσης* ή όταν είναι τούτο *απρόσφορο για λόγους οικονομίας της δίκης*. Όταν, αντίθετα, ο κανόνας βάσει του οποίου επεξεργαζόμαστε τα γεγονότα είναι πρόσφορο ή δυνατό να εφαρμοστεί από το δικαστή, η εκτίμηση απαγορεύεται.

Πέρα όμως από αυτή τη γενική θεώρηση υπάρχουν ειδικότερα προβλήματα που συνάπτονται με ορισμένες κατηγορίες λέξεων. Στη συνέχεια θα επισημάνουμε τα σπουδαιότερα από αυτά.

5. Αξιολογικές κρίσεις με περιγραφική λειτουργία.

5.1. Πολύ συχνά αξιολογικές κρίσεις επιτελούν περιγραφική λειτουργία, δηλ.

(73) Cross (σημ. 2) 329.

(74) Cross (σημ. 2) 329.

μεταδίδουν πληροφορίες περιγραφικής ή πραγματικής φύσης. Όπως επισημαίνει ο Hare⁽⁷⁵⁾, όταν λέω ότι το Α είναι ένα καλό αυτοκίνητο και ο συνομιλητής μου γνωρίζει ποια αυτοκίνητα χαρακτηρίζουμε καλά, γνωρίζει δηλ. το αναγνωρισμένο κριτήριο (Standard) που ισχύει σχετικά, τότε πληροφορείται και για τις περιγραφικές ιδιότητες του αυτοκινήτου. Με την αξιολόγησή μου τον παρωθώ στην προσδοκία ότι το αντικείμενο αντιστοιχεί σε ορισμένη περιγραφή. Αν ανακαλύψει ότι τρέχει με 50 km/h ή ότι καταναλίσκει τόσο λάδι όσο και βενζίνη θα του έχω πει ψέματα (η αξιολόγησή μου θα ήταν «ψευδής»!) αφού τότε το αυτοκίνητο αντιστοιχεί σε άλλη περιγραφή. Θα ήταν σαν να του είχα πει ότι είναι κόκκινο ενώ είναι μαύρο. Όταν, επομένως, θέλω να ανακοινώσω ένα σύνολο περιγραφικών ιδιοτήτων μπορώ να χρησιμοποιήσω αξιολογική λέξη⁽⁷⁶⁾.

Υπάρχουν μάλιστα αξιολογικές λέξεις, των οποίων η περιγραφική σημασία είναι πρωτεύουσα απέναντι στην αξιολογική («εργατικός», «τακτικός»), ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις η αξιολογική λέξη περιέχει (= αντιστοιχεί) σε ορισμένη και πλήρη περιγραφή. Αυτό συμβαίνει όταν υπάρχουν σαφή και αυστηρά κριτήρια αξιολόγησης. Όταν π.χ. λέμε: «ο Α είναι ο καλύτερος ποδοσφαιριστής της χρονιάς» σημαίνει ότι πέτυχε τα περισσότερα γκολ. Όταν λέμε «αυτό το αυγό είναι καλό» σημαίνει ότι δεν είναι χαλασμένο κ.λπ.⁽⁷⁷⁾ Όσο σαφέστερο και πλέον αποδεκτό είναι το κριτήριο αξιολόγησης τόσο περισσότερες πληροφορίες μεταδίδονται. Κατά συνέπεια οι αξιολογικές αυτές κρίσεις, κατά το μέτρο που εμπεριέχουν πληροφορίες, δε μπορούν να θεωρηθούν απαγορευμένες, αλλ' αντίθετα αποτελούν κατάθεση γεγονότων⁽⁷⁸⁾.

5.2. Από την άλλη όμως πλευρά τίθεται και ένα αντίστροφο πρόβλημα. Υπάρχουν περιγραφικές προτάσεις που είναι αξιολογικά φορτισμένες ή, πιο απλά, εμπεριέχουν μιαν αξιολόγηση. Μπορούμε συναφώς να μνημονεύσουμε δύο κατηγορίες περιγραφών με αξιολογικό περιεχόμενο.

5.2.1. Η πρώτη αναφέρεται σε περιγραφές της κοινωνικής ζωής. Πράγματι, όπως επισημαίνει ο Mackenzie⁽⁷⁹⁾, με ακραιφνώς περιγραφικές προτάσεις είναι αδύνατο να πληροφορήσουμε τον ακροατή μας για γεγονότα της κοινωνικής ζωής. Πολλές προτάσεις για την κοινωνική ζωή έχουν αξιολογικό χαρακτήρα χωρίς τον οποίο

(75) Hare, *Die Sprache der Moral*, Frankfurt 1983, σελ. 146.

(76) Hare (σημ. 75) 149. Τούτο βεβαίως δε σημαίνει, όπως υπολαμβάνει ο Hare (σημ. 56) 144 επ., ότι οι κρίσεις του τύπου «το α είναι καλό» μπορούν να είναι αξιολογικά προφανείς κατά τρόπο ανάλογο προς τις αληθείς προτάσεις του τύπου «το α είναι κόκκινο» διότι τότε οι σωστοί κανόνες θα μπορούσαν να θεμελιώνονται όπως οι αληθείς προτάσεις περί γεγονότων. Βλ. σχετικά Arthur Kaufmann (σημ. 38) 16.

(77) Hare (σημ. 75) 156, πρβλ. Baier (σημ. 51) 66, 81, καθώς και L-R-Meyer (σημ. 5) ρ. 5 προ § 48, που τονίζει ότι η κατάθεση της αξιολογικής κρίσης πρέπει να είναι «υποδεέστερη» και «δευτερεύουσα» απέναντι στα παρατηρούμενα γεγονότα στα οποία θεμελιώνεται.

(78) Πρβλ. την ποιοτική κατάταξη οπαρικών σε κατηγορίες (Έξτρα, I, II και III) με βάση περιγραφικά χαρακτηριστικά που εξειδικεύονται λεπτομερώς στο άρθρ. 402α της Αγορ. Διατ. 72/77 «Περί Κωδικοποίησης Αγορανομικών Διατάξεων μέχρι 30.6.1977».

(79) Mackenzie, *Fact and Value*, σε: *Mind* 74 (1967) 228 επ.

αλλάζει ριζικά το νόημά τους και καθίστανται άχρηστες για την περιγραφή της .Η περιγραφή π.χ. της δραστηριότητας του προέδρου ενός σωματείου (που συγκαλεί γενικές συνελεύσεις, διευθύνει συνεδριάσεις κλπ.), η περιγραφή των τεκταινομένων στο Χρηματιστήριο, η μνεία της υπόσχεσης του Α προς την Β ότι θα την παντρευτεί κ.λπ. δεν είναι αξιολογικά ουδέτερες αλλά εμπεριέχουν και αξιολόγηση των σχετικών δραστηριοτήτων ως ανάληψης υποχρεώσεων και κτήσης δικαιωμάτων. Η επεξεργασία των φυσικών γεγονότων γίνεται με τη βοήθεια αξιολογήσεων. Οι κινήσεις, φωνές, χειρονομίες κ.λπ. στο Χρηματιστήριο αποκτούν νόημα (και η περιγραφή καθίσταται δυνατή) μόνον αν χρησιμοποιήσουμε τις έννοιες «πώληση» και «αγορά»⁽⁸⁰⁾. Αλλιώς αίρεται όχι μόνο η δυνατότητα περιγραφής αλλά και η δυνατότητα αλληλοκατανόησης στο επικοινωνιακό μοντέλο της δίκης. Οι αξιολογήσεις αυτές είναι κατά συνέπεια περιπτώσεις εκτιμήσεων αναπόσπαστα συνδεδεμένων με την περιγραφή (αφού χωρίς αυτές περιγραφή είναι αδύνατη).

5.2.2. Η δεύτερη περισσότερο αμφισβητούμενη, πάντως, κατηγορία, αναφέρεται στις αποκαλούμενες από τον Hare «λειτουργικές» λέξεις ("functional words"). Πρόκειται για λέξεις αναμφισβήτητα περιγραφικές, όπως «αυτοκίνητο», «χρονόμετρο» κ.λπ. οι οποίες, εντούτοις, είναι φορτισμένες με έντονο αξιολογικό περιεχόμενο. Χαρακτηριστικό τους είναι, λέγει ο παραπάνω συγγραφέας, ότι ορισμένα από τα κριτήρια βάσει των οποίων αποφαινόμεσθε ότι είναι ένα πράγμα που επιτελεί ορισμένη λειτουργία είναι «καλό», περιέχονται ήδη στη λέξη αυτή. Στη λέξη π.χ. «χρονόμετρο» περιέχεται ήδη η πληροφορία ότι είναι το αντικείμενο κατάλληλο να μετρά το χρόνο, δηλ. μια ιδιότητα που επιτρέπει να το αξιολογήσουμε θετικά. Έτσι όμως έχουμε ήδη μια στοιχειώδη γνώμη των κριτηρίων για ένα καλό χρονόμετρο. Αν ένα αντικείμενο δε μπορεί να μετράει το χρόνο δεν είναι ένα «κακό» χρονόμετρο, αλλά δεν είναι καν χρονόμετρο. Η περιγραφή των λειτουργικών λέξεων, επομένως, περιέχει κατά το Hare τουλάχιστο μία αναγκαία συνθήκη για την αξιολόγησή του ως «καλού» (ότι δηλ. το αντικείμενο μπορεί να επιτελεί τη λειτουργία του). Με άλλα λόγια οι «λειτουργικές» λέξεις είναι εν μέρει αξιολογικές⁽⁸¹⁾. Αν δεχθούμε την άποψη αυτή ως ακριβή, τότε και σ' αυτές τις περιπτώσεις η σχετική κατάθεση του μάρτυρα δεν μπορεί να θεωρηθεί (ούτε και θεωρείται στην πράξη) απαγορευμένη. Πρόκειται, όπως δείχθηκε, για αξιολογήσεις αναπόσπαστα συνδεδεμένες με την περιγραφή, αφού η τελευταία δεν μπορεί καν να υπάρξει χωρίς τις πρώτες.

6. Τα λεγόμενα «εσωτερικά» γεγονότα.

Τα συμβάντα του ψυχικού κόσμου, όπως ο σκοπός, η γνώση, η θέληση, η προσοχή, η απροσεξία, θεωρούνται γεγονότα («εσωτερικά γεγονότα») και γίνεται δεκτό ότι ο μάρτυρας μπορεί να καταθέσει γι αυτά, εφόσον αναφέρονται στο δικό του ψυχικό κόσμο (eigenpsychische Tatsachen) όπως π.χ. ότι π λ α ν ή θ η κ ε από τις

(80) Πρβλ. Mackenzie (σημ. 79) 229, 230.

(81) Πρβλ. Hare (σημ. 75) αλλά κι τις επιφυλάξεις του Conway, Description and Evaluation, Mind 72 (1965) 591.

ψευδείς παραστάσεις του κατηγορούμενου, ότι πονάει ακόμη από τα χτυπήματά του, ότι γνώριζε ή ήθελε κάτι κ.λπ.⁽⁸²⁾ Όταν όμως πρόκειται για ψυχικά συμβάντα που διαδραματίζονται στη συνείδηση άλλου ("fremdpsychische Tatsachen") υποστηρίζεται ότι ο μάρτυρας δεν μπορεί να καταθέσει περί αυτών, αφού δεν υπόκεινται στην παρατήρησή του και ότι δυνατότητα κατάθεσης υπάρχει μόνον ως προς εξωτερικά γεγονότα που επιτρέπουν τη συναγωγή συμπερασμάτων για τα πρώτα⁽⁸³⁾.

Με βάση όμως ακριβώς τις παραπάνω σκέψεις, ότι δηλ. τα υποκειμενικά στοιχεία του αδίκου και κυρίως το δόλο δεν μπορούμε να τα διαπιστώσουμε και να τα αποδείξουμε ευθέως αλλά τα συνάγουμε από εξωτερικές ενδείξεις, συμπεραίνει ο Hruschka ότι όταν μιλάμε για γνώση, θέληση κ.λπ. (γενικά για τα λεγόμενα «εσωτερικά γεγονότα») δεν κάνουμε οντολογικές διαπιστώσεις. Όπως κάθε τι το πνευματικό, γράφει ο παραπάνω συγγραφέας⁽⁸⁴⁾, ο δόλος δεν διαπιστώνεται ούτε αποδεικνύεται αλλά καταλογίζεται. Όταν λέμε ότι ο Α ενήργησε «με πρόθεση» δεν κάνουμε μια περιγραφική αλλά μια καταλογιστική κρίση, στην οποία καταλήγουμε αφού ερμηνεύσουμε τα εξωτερικά περιστατικά που εκφράζουν τον ψυχικό κόσμο και είναι αντικειμενικώς διαπιστώσιμα. Οι κρίσεις για ψυχικά συμβάντα, επομένως, διατυπώνονται σε μία «καταλογιστική» γλώσσα, (askriptive Sprache) και δεν επιδέχονται το χαρακτηρισμό «αληθής» ή «ψευδής» παρά μόνο «σωστό» ή «λάθος».

Ήδη, επομένως, γι αυτό το λόγο, η κρίση, ότι ο κατηγορούμενος ενήργησε με πρόθεση ή με ορισμένο σκοπό κ.λπ. είναι έργο αποκλειστικά του δικαστηρίου. Οι μάρτυρες είναι απαράδεκτο να ερωτώνται για υποκειμενικά στοιχεία της πράξης του δράστη. Δεν επιτρέπονται, επομένως, ερωτήσεις παρά μόνο για τις εξωτερικές ενδείξεις τους⁽⁸⁵⁾.

7. Το πρόβλημα των διαθετικών ιδιοτήτων.

7.1. Μία άλλη⁽⁸⁶⁾ κατηγορία λέξεων που δημιουργεί προβλήματα είναι η αναφερόμενη σε ιδιότητες προσώπων ή πραγμάτων που εκφράζουν τάσεις, κλίσεις, ικανότητες, με μια λέξη: διαθέσεις, οι οποίες δεν υπόκεινται σε άμεση διάγνωση αλλά

(82) Σπινέλλης (σημ. 26) 373, Peters (σημ. 1) 293, Freund (σημ. 13) 27, L-R - Meyer (σημ. 5) αρ. 4 προ § 48, L-R - Gollwitzer § 267 αρ. 26. Πρβλ. ακόμη Davidson, Mental Events, σε: Essays on Actions and Events, Oxford 1980, 207 επ., Jaegwon Kim, On the Psycho-Physical Identity Theory, σ. 231 που συλλαμβάνει το εσωτερικό γεγονός ως υποκείμενο απολύτως σε περιγραφή: "If pain is identical with brain state B, ... the two expressions "being in pain" and "being in brain state B" have the same extension", καθώς και Ορφανίδη, Η Ομολογία στην πολιτική δίκη σ. 320 με περαιτέρω παραπομπές.

(83) Kleinkecht - Meyer (σημ. 1) αρ. 2 προ § 48 επ., BGH NSStZ 83, 120, Peters (σημ. 1) 293, Μπέης, Πολιτική Δικονομία (Ερμηνεία) τ. II β' σελ. 1385/86, Freund (σημ. 13) 5, 27.

(84) Hruschka (σημ. 1) 201.

(85) Πρβλ. ήδη Peters (σημ. 1) 59, καθώς και Frisch, Grundprobleme der Bestrafung "verschuldeter" Affekttaten. ZStW 101 (1989) σελ. 601 με περαιτέρω παραπομπές, Freund (σημ. 13) passim, Vest (σημ. 13) passim.

(86) Στην πραγματικότητα όχι διάφορη αλλά ευρύτερη, αφού το πρόβλημα των διαθετικών ιδιοτήτων περιλαμβάνει και εκείνο των εσωτερικών γεγονότων. Prbl. Mylonopoulos Das Verhältnis zwischen Vorsatz und Fahrlässigkeit und der Grundsatz in dubio pro reo, ZStW 99 (1987) 687 επ., Peacocke, Intention and Akrasia, σε: Vermazen - Hintikka (σημ. 48) 64.

εκδηλώνονται υπό ορισμένες περιστάσεις. Τέτοιες είναι π.χ. οι λέξεις ευφυής/αργόστροφος, επιδέξιος/αδέξιος, σοβαρός/επιπόλαιος κ.λπ. Στο χώρο του ποινικού δικαίου οι ιδιότητες του προσώπου αντιμετωπίζονται κατά κανόνα (αλλά όχι πάντοτε) ως αξιολογικές κρίσεις που μπορούν, ωστόσο, να είναι αντικείμενο μαρτυρικής κατάθεσης εφόσον στηρίζονται σε γεγονότα που έγιναν αντιληπτά. Έτσι π.χ. το γερμανικό Ακυρωτικό δέχεται ότι υπό τις παραπάνω προϋποθέσεις ο μάρτυρας μπορεί να καταθέσει για τη διαγωγή, το χαρακτήρα, την αξιοπιστία ή τη ροπή προς το ψεύδος ενός προσώπου⁽⁸⁷⁾. Ομοίως ο Cross⁽⁸⁸⁾ θεωρεί ότι οι διαθέσεις, τις οποίες αντιλαμβάνεται ως τάσεις ενός προσώπου να ενεργεί, να σκέφτεται ή να αισθάνεται κατά ορισμένο τρόπο, μπορούν ν' αποτελέσουν αντικείμενο απόδειξης και μάλιστα όχι μόνο με αναφορά του μάρτυρα σε γεγονότα (π.χ. σε εκδηλώσεις του προσώπου, σε προγενέστερες καταδίκες, στη γνώμη άλλων για τη διάθεση κ.λπ.) αλλά και με προσωπικές εκτιμήσεις.

Το ίδιο όμως πρόβλημα γεννάται και ως προς τα πράγματα. Ας πάρουμε π.χ. τις προτάσεις: «Το α είναι εύθραστο», «το β είναι εύκαμπτο», «το γ είναι εύφλεκτο». Πρόκειται για γεγονότα που μπορούν να κατατεθούν από το μάρτυρα ή για απαγορευμένες εκτιμητικές κρίσεις; Πριν βιαστούμε να δεχθούμε το πρώτο, ας αναλογισθούμε πόσο παράλογες θα ήταν οι προτάσεις: «χθες ο α ήταν ευφυής» ή: «ο Β κατά την ώρα της τέλεσης της πράξης ήταν παμπόνηρος» ή: «μεταξύ 10-12 το τζάμι αυτό ήταν εύθραστο»⁽⁸⁹⁾. Από την άλλη όμως πλευρά, κι αν ακόμη υποθεθεί ότι ο μάρτυρας δε δικαιούται να ερωτηθεί αν ο Α είναι «ευφυής», μπορούμε να πούμε ότι απαγορεύεται να καταθέσει αν το αντικείμενο Χ ήταν «εύθραστο»; Αν πούμε ότι θεμελιώδες χαρακτηριστικό του γεγονότος είναι η δυνατότητα απόδειξης, τότε οι δύο παραπάνω ιδιότητες είναι σαφώς γεγονότα: Αν ο Α λύσει ένα δύσκολο πρόβλημα, είναι ευφυής. Αν το τζάμι σπάσει όταν του πετάξουμε μια πέτρα, είναι εύθραστο.

6.2. Οι λέξεις με τις οποίες εκφράζουμε ιδιότητες όπως οι παραπάνω αποδίδουν τις λεγόμενες διαθετικές έννοιες (Dispositionsbegriffe) και οι ιδιότητες αυτές καλούνται διαθετικές ιδιότητες ή διαθέσεις (dispositions). Για το αν εκφράζουν ή όχι γεγονότα υπάρχει αμφισβήτηση στη σύγχρονη φιλοσοφία.

6.3. Από τη μια πλευρά δημιουργείται η εντύπωση ότι οι διαθετικές ιδιότητες δεν μπορούν να είναι αντικείμενο μαρτυρίας: Κατά τον επιφανή άγγλο φιλόσοφο Gilbert Ryle οι λέξεις που αναφέρονται σε διαθέσεις ανήκουν σε διαφορετική κατηγορία από εκείνες που αναφέρονται σε συμβάντα. Όταν λέμε: «το τζάμι είναι εύθραστο» δεν αναφερόμαστε σε κάποιο γεγονός (όπως όταν λέμε: «το τζάμι έσπασε») αλλά λέμε ότι μια υποθετική πρόταση του τύπου «αν μια πέτρα προσέκρουε στο τζάμι, αυτό θα έσπαζε», είναι αληθής ή ψευδής. Η παραπάνω πρόταση, επομένως, μας πληροφορεί τι θα συνέβαινε υπό ορισμένες συνθήκες στο αντικείμενο αυτό. Σύμφωνα με αυτή τη

(87) L - R - Meyer (σημ. 5) αρ. 6 προ § 48.

(88) Cross (σημ. 2) 267, πρβλ. Stephen, Digest of the Law of Evidence, 12η έκδ. σελ. 201.

(89) Πρβλ. Savigny, Die Philosophie der normalen Sprache, σελ. 96.

θεώρηση, ο μόνος τρόπος να ορίσουμε μια διαθετική ιδιότητα είναι να την αναλύσουμε σε μια υποθετική πρόταση που μας λέγει τι θα συνέβαινε αν λάμβανε χώρα ένα άλλο περιστατικό και συγκεκριμένα αν το υπό κρίση αντικείμενο υποβάλλονταν σε δοκιμασία. Η πρόταση π.χ.: «Ο Α είναι εργατικός» δεν σημαίνει ότι αυτός βρίσκεται (ή βρισκόταν) σε κάποια κατάσταση «εργατικότητας» (= δεν μας λέει τι πράγματι συμβαίνει) αλλά ότι υπό ορισμένους όρους θα εκδηλωνόταν η σχετική διάθεση (= αν είχε δουλειά θα την έκανε αμέσως). Ομοίως η έκφραση «το τζάμι αυτό είναι εύθραστο» δεν μας λέει τι συμβαίνει τώρα αλλά τι θα συνέβαινε αν π.χ. κάποιος πετούσε σ' αυτό μια πέτρα. Κατά συνέπεια η άποψη αυτή οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι λέξεις που εκφράζουν διαθέσεις ανήκουν σε διαφορετική κατηγορία από εκείνες που εκφράζουν γεγονότα. Εκφράζουν μια υποθετική κρίση και δεν μπορούν να νοηθούν παρά μόνο σαν πρόγνωση περί του μέλλοντος στηριζόμενη σε προηγούμενες εκδηλώσεις του υπό κρίση αντικειμένου⁽⁹⁰⁾.

7.4. Αν, αντίθετα, δεχθούμε τη λεγόμενη ρεαλιστική θεωρία, σύμφωνα με την οποία οι διαθέσεις των αντικειμένων υπάρχουν ανεξάρτητα από την εκδήλωσή τους, τότε περιπίπτουμε στο άλλο άκρο: Οι διαθετικές προτάσεις θα πρέπει να συλληφθούν ως τμήμα του αφηγηματικού λόγου και οι διαθετικές ιδιότητες ως ενεστώσες κατηγορικές ιδιότητες που δρουν ως (μερικά) «αίτια»⁽⁹¹⁾. Η θεώρηση αυτή δεν στερείται επιχειρημάτων. Ένα κινέζικο βάζο π.χ., παρατηρεί η Prior, δεν παύει να είναι εύθραστο ακόμη κι αν δεν πρόκειται να σπάσει ποτέ γιατί είναι μόνιμα περικλεισμένο σε μία φόρμα από ελαστικό⁽⁹²⁾. Για τον ποινικολόγο το θέμα έχει σημασία, αφού βάσει της θεωρίας αυτής οι διαθετικές προτάσεις αναφέρονται σε γεγονότα και άρα είναι περιγραφικές. Τούτο επιβεβαιώνει και ο Quine, όταν επισημαίνει ότι οι διαθέσεις δεν είναι παρά δομικά στοιχεία σταθερά ενσωματωμένα στο αντικείμενο, των οποίων όμως μόνον εκδηλώσεις τους γνωρίζουμε, γιατί δεν έχουμε την πλήρη εποπτεία τους⁽⁹³⁾. Κατά συνέπεια μπορούν να είναι αντικείμενα μαρτυρίας. Ακόμη και οι διαθέσεις του ανθρώπινου χαρακτήρα (ευέξαπτος, ευφυής, φιλοχρήματος) αποτελούν κατά τον Quine καταστάσεις που εκφράζουν κάποια «λεπτή κατάσταση των νεύρων»⁽⁹⁴⁾ και επομένως είναι δεκτικές περιγραφής, έστω και αν μας είναι ακόμη άγνωστες.

7.5. Οι παραπάνω ακραίες λύσεις είναι, ωστόσο υπερβολικές. Πράγματι, όπως παρατηρεί ο Hampshire⁽⁹⁵⁾, οι διαθετικές ιδιότητες του ανθρώπινου χαρακτήρα δε μπορούν να υπάρξουν αν δεν εκδηλώθηκαν ποτέ. Δεν μπορούμε π.χ. να πούμε ότι ο Α

(90) Ryle, *Der Begriff des Geistes*, Stuttgart 1982, σελ. 52, 55. Πρβλ. όμως τις αντιρρήσεις του Goodman, *Tatsache, Fiktion, Voraussage* 1975 σελ. 63.

(91) Prior, *Dispositions*, σελ. 39, Armstrong, *A materialist theory of mind*, 1968, σελ. 25, 85-88.

(92) Prior (σημ. 91) σελ. 45 επ., 48.

(93) Quine, *Word and Object*, 1985, σελ. 223, ο ίδιος, *Die Wurzeln der Referenz*, σελ. 26.

(94) Μια "Subtle neural condition" που προδιαθέτει το άτομο να αντιδράσει ανάλογα σε ορισμένο ερέθισμα (Referenz (σημ. 93) 26 επ., 30).

(95) Hampshire, *Dispositions*, σε: *Freedom of Mind*, 1972, σελ. 35 επ.

είναι επικίνδυνος αν δεν υπήρξε αληθής τουλάχιστο μία φορά η πρόταση «ο Α εγκλημάτση» (episode statement). Αντίθετα, οι διαθέσεις πραγμάτων («το α είναι διάλυτο στο νερό») μπορούν να υπάρχουν και χωρίς προηγούμενη εκδήλωσή τους. Κατά συνέπεια οι διαθέσεις πραγμάτων υπάρχουν ανεξάρτητα από την υποβολή των τελευταίων σε δοκιμασία και εκφράζουν κατηγορικές ιδιότητες ανεξάρτητα από την τιμή αληθείας κάποιας υποθετικής πρότασης. Τούτο όμως δεν σημαίνει, παρά ότι οι διαθετικές προτάσεις, εφόσον αναφέρονται σε πράγματα, αποτελούν τμήμα του αφηγηματικού λόγου και επομένως επιτρεπτό περιεχόμενο της μαρτυρικής κατάθεσης.

Συμβαίνει το ίδιο και με τις διαθέσεις προσώπων; Η πρόταση «ο Α είναι επικίνδυνος» μπορεί να σημαίνει δύο πράγματα: Είτε ότι διατυπώνουμε την υπόθεση, πως αν ο Α υποβληθεί σε δοκιμασία θα αντιδράσει κατά τρόπο που ανταποκρίνεται στην περιγραφή ενός εγκλήματος, είτε ότι απλώς διατυπώνουμε συνοπτικά τους λόγους στους οποίους μπορεί να στηριχθεί μία πρόβλεψη (χωρίς όμως να διατυπώνουμε την ίδια την πρόγνωση). Δεχόμενοι την άποψη αυτή (Hampshire) καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι το νόημα μιας διαθετικής ιδιότητας είναι ανεξάρτητο από οποιαδήποτε υπόθεση ή πρόγνωση με αποτέλεσμα και η κατάθεση περί των διαθέσεων του χαρακτήρα να αποτελεί μία συνοπτική κρίση για μια σειρά γεγονότων και να διεκδικεί θέση στα επιτρεπτά αντικείμενα της μαρτυρικής κατάθεσης⁽⁹⁶⁾.

7.6. Δε νομίζω, ωστόσο, ότι η διατύπωση διαθετικών προτάσεων αναφερόμενων στον ανθρώπινο χαρακτήρα (φυγόπονος, επικίνδυνος, ρέπων στο έγκλημα, φιλοχρήματα κ.λπ.) είναι απαλλαγμένη από κάποια πρόγνωση. Οι εκδηλώσεις του παρελθόντος δεν είναι ικανή συνθήκη συνδρομής της διάθεσης. Αν π.χ. γνωρίζουμε ότι ο υπό κρίση κατηγορούμενος δεν πρόκειται να τελέσει έγκλημα στο μέλλον από εκείνα που τον καθιστούν ιδιαιτέρως επικίνδυνο για τη δημόσια ασφάλεια (επειδή π.χ. έχει προσβληθεί από κάποια ασθένεια εξ αιτίας της οποίας είναι κατάκοιτος) δε μπορούμε να πούμε ότι τώρα συντρέχει η διαθετική ιδιότητα η οποία ενδεχομένως υπήρξε στο παρελθόν. *Τουλάχιστον οι κρίσεις για την ενεστώσα συνδρομή της διαθετικής ιδιότητας εμπεριέχουν κατά συνέπεια μίαν υποθετική πρόταση αναφερόμενη στο μέλλον και δε μπορούν να είναι αντικείμενα της μαρτυρικής κατάθεσης.*

8. Διαβαθμίσεις και συναφή πνευματικά ενεργήματα.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και προτάσεις που περιέχουν διαβαθμίσεις, συγκρίσεις μεγεθών, ποσοτικές κρίσεις, ή κατάταξη ενός αντικειμένου σε μια ποσοτική κλίμακα. Στις περιπτώσεις αυτές γεννιέται το ερώτημα, αν προτάσεις που εκ πρώτης

(96) Συγκεκριμένα ο Hampshire (loc. cit.) εξαρτά τη συνδρομή της διαθετικής ιδιότητας από προγενέστερες εκδηλώσεις της, βάσει των οποίων μπορούμε να διατυπώσουμε μία πρόταση για το τι τείνει να συμβεί μετά από στάθμιση των εκδηλώσεων. Υπό την εκδοχή αυτή η διαθετική ιδιότητα εκφράζει, όπως θα έλεγε ο Goodman (σημ. 90) 62, μία «συνοπτική περιγραφή ορισμένων πλευρών της όλης ιστορίας του αντικειμένου». Πρβ. Cross (σημ. 2) 268, 273, σύμφωνα με τον οποίο, για να είναι δεκτή μία μαρτυρία αναφερόμενη σε διαθετική ιδιότητα, π.χ. την ετοιμότητα (τάση) του προσώπου να διαπράττει απάτες κατά ορισμένο τρόπο, δεν αρκεί να δειχθεί η γενική τάση προς την εγκληματική αυτή δραστηριότητα αλλά τάση τέλεσης του συγκεκριμένου είδους απάτης στο οποίο αναφέρεται η κατηγορία.

όπως αναφέρονται σε εξωτερικά γεγονότα εμπεριέχουν εκτιμήσεις ή αξιολογήσεις. Χαρακτηριστική είναι σχετικά ή αμφιγνώμια που υπάρχει για το αν η κατάθεση για την ταχύτητα ενός οχήματος αποτελεί έκφραση γνώμης επιτρεπτή ή απαγορευμένη⁽⁹⁷⁾ Προτάσεις όπως: Το αυτοκίνητο Α έτρεχε «γρήγορα», ή «υπερβολικά», ή «ταχύτερα από το Β», «ο Α είναι ψηλός», «στην αίθουσα Α υπήρχαν πολλοί άνθρωποι» ή «περισσότεροι» απ' ότι στη Β, «το αντικείμενο Γ ήταν ζεστό», «ο θόρυβος ήταν υπερβολικός» προϋποθέτουν ρητές ή σιωπηρές κρίσεις διαβάθμισης. Οι εκφράσεις π.χ. «μικρός» ή «πολλοί», μολονότι μας δίνουν ένα (απατηλό) αίσθημα απόλυτης αξίας στο πεδίο των ποσοτήτων, είναι όροι σχετικοί που στερούνται κάθε αξίας όταν δεν θεμελιώνονται σε κάποια συγκριτική συσχέτιση. Πράγματι, η λέξη «πολλοί» δεν εκφράζει παρά αριθμούς που είναι μεγαλύτεροι από κάποιον άλλο, ο οποίος εκλαμβάνεται ως «σημείο αναφοράς» ή «εκκίνησης»⁽⁹⁸⁾. «Κρύος» δε σημαίνει παρά περισσότερο κρύος από έναν ορισμένο βαθμό ψυχρότητας⁽⁹⁹⁾. Για να κατατάξουμε, επομένως, ορισμένα αντικείμενα σε μια ποσοτική κλίμακα απαιτείται μία εκτιμητική κρίση, δηλ. μία σύγκριση με ένα σημείο αναφοράς. Αυτό βεβαίως δεν σημαίνει ότι πρόκειται για ταξινόμηση των μεγεθών. «Ψηλός» δεν σημαίνει «ψηλότερος» του σημείου αναφοράς κατά ένα π.χ. εκατοστό, αλλά αντικείμενο που είναι πάντως πολύ υψηλότερο από το σημείο αναφοράς.

Τα πράγματα περιπλέκονται περισσότερο ενόψει του ότι το σημείο αναφοράς διαφέρει ανάλογα με το πλαίσιο (Κontext) στο οποίο αναφερόμαστε. Ενώ π.χ. τριάντα αστέρια είναι «λίγα», τριάντα λάθη σε μία κόλλα φοιτητού είναι «πολλά»⁽¹⁰⁰⁾. Απαιτείται, επομένως, ένα κριτήριο βάσει του οποίου προσδιορίζεται το σημείο αναφοράς και επιτυγχάνεται η διαβάθμιση⁽¹⁰¹⁾. Έτσι, αν η χρησιμοποίηση αυτού του κριτηρίου αποτελεί το μόνο τρόπο μετάδοσης των γεγονότων, η διαβάθμιση εκ μέρους του μάρτυρα είναι επιτρεπτή. Αν όμως το πραγματικό υλικό, είναι «αυτοτελώς μεταδίδσιμο» (π.χ. «μέσα στο σπίτι υπήρχαν 15 άτομα, το αυτοκίνητο έτρεχε με 80 km/h») τότε την εκτίμηση μπορεί να κάνει ο δικαστής και γι αυτό το λόγο είναι ανεπίτρεπτη στο μάρτυρα.

9. Το πρόβλημα του ακυρωτικού ελέγχου.

Όπως έχει κατ' επανάληψη επισημανθεί, η διάταξη του άρθρ. 223 § 1 ΚΠΔ είναι *lex imperfecta* και μόνον η απόφαση που είναι θεμελιωμένη αποκλειστικά σε απαγορευμένες εκτιμητικές κρίσεις θα μπορούσε να ελεγχθεί για έλλειψη αιτιολογίας⁽¹⁰²⁾. Περιορισμένες δυνατότητες εμμέσου ελέγχου παρέχονται ωστόσο και στην

(97) Έτσι π.χ. κατά τον Cross (σημ. 2) 328 πρόκειται για γνώμη (= εκτιμητική κρίση) που ο Ανδρουλάκης (σημ. 10) 348 θεωρεί επιτρεπτή ενώ ο Μπέης (σημ. 83) 1389 απαγορευμένη.

(98) Ο Cooper, *Scale - Words, Analysis* 27 (1966/67) 153, χρησιμοποιείται έκφραση *point of reference* ή *pivot*, ενώ ο Sapid, *Grading, a Study in Semantics*, σε: *Philosophy of Science*, 11 (1944) 94 προτιμά τον όρο *point of departure*.

(99) Cooper, (σημ. 98) 155, πρβλ. Baier, (σημ. 51) 64, Sapid, (σημ. 98) 93 επ.

(100) Το παράδειγμα είναι παρμένο από το Sapid, (σημ. 98) 94.

(101) Πρβλ. Baier, (σημ. 51) 64.

(102) Ανδρουλάκης (σημ. 10) 360, Α. Κωνσταντινίδης (σημ. 1) 860.

περίπτωση που ο δικαστής συνάγει γεγονότα από εκτιμητικές κρίσεις κατατεθειμένες κατά παράβαση του άρθρ. 223 § 1 ΚΠΔ. Εφόσον δεχθούμε ότι ο Άρειος Πάγος ελέγχει την ορθή εφαρμογή των κανόνων της κοινής πείρας και λογικής⁽¹⁰³⁾ πρέπει συνακόλουθα να γίνει δεκτό ότι και η αναστροφή αυτή συλλογιστική διαδρομή υπόκειται σε ακυρωτικό έλεγχο. Έτσι π.χ. η συναγωγή του συμπεράσματος ότι ο Α «παραβίασε τον ερυθρό σηματοδότη» από την κατάθεση του μάρτυρα ότι ο Α οδηγούσε «επιπόλαια» δε θεμελιώνει μόνον έλλειψη αιτιολογίας, αφού η αξιολόγηση του αποδεικτικού υλικού ελέγχεται αναιρετικά όταν η απόφαση περιέχει «κρίσιν αυθαίρετον ή αντιφατικήν»⁽¹⁰⁴⁾, αλλά συνιστά και εσφαλμένη εφαρμογή της σχετικής ουσιαστικής διάταξης, αφού ο παρά τη λογική εφαρμοζόμενος κανόνας δικαίου δεν εφαρμόζεται ορθά⁽¹⁰⁵⁾. Περαιτέρω δεν πρέπει να παραβλέπεται, ότι εφόσον ο μάρτυρας εκφέρει κρίσεις για τις οποίες απαιτούνται ειδικές γνώσεις κατά παράβαση του άρθρ. 223 § 1 ΚΠΔ, μετατρέπεται κατ' ουσία σε πραγματογνώμονα του οποίου όμως την εξαίρεση αδυνατεί να ζητήσει ο κατηγορούμενος, όπως δικαιούται κατ' άρθρ. 192 ΚΠΔ προκειμένου για τους πραγματογνώμονες⁽¹⁰⁶⁾. Έτσι όμως καταστρατηγείται η τελευταία αυτή διάταξη και τίθεται ζήτημα εφαρμογής του άρθρ. 171 § 1 περ. δ' ΚΠΔ αφού το δικαστήριο, εξετάζοντας τον πραγματογνώμονα ως μάρτυρα, στερεί τον κατηγορούμενο από το παραπάνω δικαίωμά του.

(103) ΑΠ 1096/87 ΕλλΔνη 29 (1988) 797.

(104) ΑΠ 1336/85 ΠΧ ΛΣΤ/295. Αφού η ειδική και εμπεριστατωμένη αιτιολογία προϋποθέτει ότι στην απόφαση εκτίθενται τα πραγματικά γεγονότα από τα οποία το δικαστήριο «συνήγαγε» την ύπαρξη των στοιχείων του εγκλήματος (βλ. π.χ. ΑΠ 867/86 ΠΧ ΛΣΤ/804), θα ήταν ανακόλουθο να δεχθούμε ότι αυτή η συναγωγή γίνεται ερμήνη των κανόνων της λογικής. Πρβλ. Sarsedt-Hamm Die Revision in Strafsachen, 5η έκδ. 1983 αρ. 340 επ., Χ. Μυλωνόπουλου, Σχόλιο στην ΑΠ 1096/87 ΕλλΔνη 29 (1988) σ. 798 με περαιτέρω παραπομπές.

(105) D a h s - D a h s, Die Revision im Strafprozess, 4η έκδοση 1987 αρ. 336, Sarsedt-Hamm (σημ. 104) αρ. 339. Πράγματι, στο παράδειγμά μας, η κρίση ότι ο Α οδηγούσε επιπόλαια δεν αποκλείεται να στηρίχθηκε σε άλλα γεγονότα και όχι στην παραβίαση του σηματοδότη.

(106) Πρβλ. Καίσαρη, Κώδιξ Ποινικής Δικονομίας, τ. Δ' σελ. 2608, Satlanis, Die Subjektstellung des Beschuldigten im Griechischen Strafverfahren, Tübingen 1988, σ. 37.